

عیاض و اثری کهن در حقوق و خصائص نبوی ﷺ

حجة الاسلام مرتضی ولیان پور

عضو حلقه علمی افق / دانش پژوه دوره عالی فقه اسلامی مقارن / گروه آموزشی فقه و مبانی اجتهاد

چکیده

کتاب «الشفای بتعریف حقوق المصطفی» به تألیف قاضی عیاض مالکی با ویژگی‌های بارز و ممتازش نسبت به پیامبر اعظم ﷺ، نگارنده را بر آن داشت تا به مناسبت نام گذاری سال به آن حضرت، به معرفی این کتاب بپردازد.

نویسنده در این نوشتار تلاش نموده تا تصویری نو، واقعی و متناسب با نیازهای جامعه علمی امروز در بازخوانی خود از کتاب «الشفای» ارائه دهد. وی با بیان ویژگی‌های این کتاب امیدوار است تا در آینده شاهد آثاری قوی‌تر و جامع‌تر در تفسیر موضوعی، کلام موضوعی، اخلاق موضوعی و فقه موضوعی پیامبر اعظم ﷺ به صورت مقارن باشیم؛ چرا که نگارش موضوعی اولین گام در تألیف فرهنگ‌های جامع می‌باشد. به امید آنکه روزی فرهنگ موضوعی جامع پیامبر اعظم ﷺ به رشته تحریر در آید و تشنگان راستین حقیقت را از زلال کتاب و سنت سیراب و دور ماندگان از معنویت را در سراسر عالم به راه درست و میانه رهنمون سازد.

کلید واژه‌ها: الشفا بتعریف حقوق المصطفی، قاضی عیاض، تفسیر

موضوعی، سیره پیامبر اکرم ﷺ، شخصیت پیامبر اکرم ﷺ، سب، حقوق نبی بر امت، فقه مالکی، فقه مقارن.

- متن کامل بیش از ۵۰۰ عنوان کتاب و ۲۰۰۰ عنوان مقاله به زبان‌های عربی و فارسی
  - ارائه فهرست کاملی از منابع چاپی و الکترونیک در ذیل هر کدام از عناوین ساختار مباحث مطرح درباره پیامبر
  - کتاب شناسی تحلیلی بعضی از کتب راجع به پیامبر
  - متن کامل اغلب مقالات نشریات تخصصی کشور
  - فهرست کامل صفحات و پایگاه‌های اینترنت با معرفی امکانات پژوهشی
  - آشنایی تفصیلی با نرم افزارهای سیره و سنت پیامبر
  - آشنایی با تحقیقات در حال انجام توسط مراکز تحقیقاتی کشور
- نمودار کاربرد منابع الکترونیک و چاپی در پیامبر پژوهی

است که به موتورهای جستجوی
عمومی یا تخصصی اسلام که در ذیل
معرفی می‌شوند مراجعه کرد.

عمومی^۱: توصیه می‌شود در تمام موتورهای معرفی شده ذیل کار جستجو انجام
شود

<http://www.google.com>
<http://www.altavista.com>
<http://www.yahoo.com>
<http://www.msn.com>

قدم ششم

مطالعه و گردآوری مطالب مورد نظر از منابع بازیابی شده چاپی و الکترونیک

قدم هفتم

اعتبار سنجی و تحلیل منابع بازیابی شده

نکته: اعتبار سنجی منابع (به خصوص منابع الکترونیکی) دارای قواعدی
است که در این مقاله فرصت پرداختن به آن وجود ندارد^۲

قدم آخر

به کارگیری مطالب سنجیده شده و ارائه گزارش تحقیق
طریقه ارجاع دهی به منابع چاپی و الکترونیک از مهم ترین مسائلی است که در این
مرحله باید انجام داد.^۳

خاتمه

نسخه الکترونیکی این مقاله، به آدرس: <http://www.payambarnet.blogfa.com> با
عنوان شبکه پیامبر اعظم تهیه شده است.
محتوای این پایگاه عبارت است از:

^۱. موتورهای جستجویی که منابع اینترنتی را بدون هیچ گونه محدودیت مورد کاوش قرار می
دهند.

^۲. برای آشنایی با مطالبی در این زمینه می‌توانید به پایگاه مرکز مدارک و اطلاعات علمی ایران به
نشانی ذیل مراجعه نمایید:
<http://www.irandoc.ac.ir>

و یا با واژگانی مانند وب سنجی در موتورهای جستجو به مطالبی در این باره دست پیدا کرد.
^۳. به منبع فوق مراجعه شود.

<http://dir.yahoo.com/Society-and-Culture/Religion-and-Spirituality/Faiths-and-Practices/Islam>

<http://www.dmoz.com/Society/Religion-and-Spirituality/Islam>

<http://islam.about.com>

▪ مذهب تشیع: به سایت

<http://www.shiasearch.ir>

قسمت دایرکتوری لینک‌ها < پیامبر اسلام مراجعه کنید.

▪ اهل تسنن: اگر خواهان مطالبی از اهل تسنن درباره پیامبر می‌باشید می‌توانید به مطالبی با عنوان سیره، حدیث و سنت در فهرست‌های راهنمای که در ذیل معرفی می‌گردند مراجعه کنید.

<http://www.alnoor.info/Directory>

<http://www.ayna.com>

استفاده از موتور جست‌جو

▪ تخصصی^۱

• دین اسلام: بهترین موتور در این باره موتور عربی به نشانی ذیل می‌باشد

<http://www.araby.com>

○ مذهب تشیع: بهترین موتور در این باره موتور شیعه سرچ به نشانی ذیل می‌باشد

<http://www.shiasearch.ir>

○ اهل تسنن: موتور مناسبی در این زمینه موجود نمی‌باشد، لذا بهتر این

---

۱. موتورهایی که در یکی از حوزه‌های ذیل فعالیت می‌کنند:

- حوزه مذهب مانند موتور جست‌جویی که تنها مطالب مربوط به دین اسلام را مورد کاوش قرار می‌دهد.

- حوزه زبان مانند موتور جست‌جویی که تنها مطالب یک زبان خاص در اینترنت مانند را مورد کاوش قرار می‌دهد.

- حوزه علم مانند موتورهای مطالب یک علم خاص در اینترنت را مورد کاوش قرار

می‌دهند

- و..

- شرح حال: ولادت، کودکی و نوجوانی، جوانی
- پیامبر از منظر دیگران: پیامبر در قرآن، در روایات، در کتاب‌های مقدس
- اصحاب پیامبر
- کتاب و کتابخانه: کتاب‌ها، مجلات، مقالات
- سخنان
- فضائل: عصمت، علم به غیب
- تاریخ اسلام (از نبوت تا رحلت): نبوت و آغاز وحی، سیزده سال در مکه، هجرت
- داستانها و حکایت‌ها: داستان‌های چند رسانه
- نگارخانه: فیلم، آوا، تصویر
- پرسش و پاسخ
- سیره نبوی: سیره فردی، سیره اجتماعی، سنت‌های نبوی
- بعثت: حادثه بعثت، بعثت از دیدگاه دیگران
- مدایح و مرثی: زیارتنامه، شعر، قطعات ادبی
- محققان و موسسات
- وبلاگ‌ها

این پایگاه به چهار زبان عربی، فارسی، ارد و فرانسه، ۱۳۳۴ نشانی را در ۱۶۳ سایت به ۲۱ شاخه تقسیم بندی کرده است.

○ استفاده از فهرست راهنما^۱

دین اسلام: به قسمت دین اسلام در فهرست راهنماهای عمومی مانند

نکته: توصیه می شود به تمام آدرس‌هایی که در ذیل آمده است مراجعه شود

<http://www.google.com/Top/Society/Religion-and-Spirituality/Islam/?il=۱>

^۱ - دسته بندی مطالب اینترنت در موضوعات متخلف (یا در یک حوزه خاص مثلا مذهب شیعه یا به صورت عمومی و در تمام حوزه‌ها) را فهرست راهنما می گویند.

قدم پنجم

مشخص کردن واژگان جست‌جو مانند: کلیدواژه‌ها، املاهای متفاوت، موضوعات عام‌تر، موضوعات خاص‌تر، مترادفات، موضوع‌های هم‌عرض^۱

نکته: مشخص کردن واژگان جست‌جو برای استفاده از ابزار جست‌جوی ماشینی بسیار لازم می‌باشد

قدم ششم

با استفاده از واژگان جست‌جو که از قبل مشخص شده‌اند جست‌جو در فهرست‌های رایانه‌ای کتابخانه، لوح‌های فشرده، صفحات و پایگاه‌های اینترنتی را شروع کنید.

برای پیمودن این قسمت بهتر است به ترتیب ذیل عمل شود:

نکته: حتماً ترتیب ذیل را رعایت کنید و در صورتی به مرحله‌ی بعدی مراجعه نمایید که مطلب خود را در مرحله قبل پیدا نکرده باشید.

- جست‌جو در فهرست‌های رایانه‌ای کتابخانه و انتخاب منابع اطلاعاتی مورد نظر
- جست‌جو در لوح‌های فشرده‌ای که به بحث مورد نظر مرتبط می‌باشند
- استفاده از پایگاه‌ها و صفحات اینترنتی
- استفاده از ابزار جست‌جو در اینترنت^۲: که مناسب است به این ترتیب باشد:^۳
  - استفاده از شاهراه اطلاعاتی^۴

▪ در زمینه پیامبر تنها یک شاهراه اطلاعاتی به نشانی:

<http://www.nabiaazam.com>

وجود دارد. این پایگاه مطالب خود را در بخش‌های ذیل دسته‌بندی کرده است:

^۱. می‌توانید از ساختار کمک بگیرید.

^۲- برای آشنائی با دیگر ابزار جست‌جو در اینترنت به نشانی ذیل مراجعه نمایید:

<http://www.pajooheshkadeh.blogf.com>

^۳- ترتیب استفاده از ابزار جست‌جو در اینترنت با دقت بسیاری می‌باشد، لذا در رعایت آن جدیت نمایید.

^۴- دسته‌بندی مطالب اینترنت در یک حوزه و رشته خاص توسط متخصصان همان رشته را شاهراه اطلاعاتی می‌گویند.

آدرس: <http://www.sherenabavi.ir>

نام پایگاه: همایش ملی سیره سیاسی پیامبر اکرم ﷺ

زبان: فارسی

آدرس: <http://www.hamayesh-payambar.ir>

راهنمای عملی در پیامبر پژوهی

با توجه به منابع (چاپی و الکترونیک) موجود و قابل دسترس

قدم اول

مشخص کردن نیاز اطلاعاتی: به چه علت در پی تحقیق در این موضوع هستیم؟

قدم دوم

ترسیم آنچه در پی آن هستیم با استفاده از ساختار مباحث مطرح درباره پیامبر اکرم و مشخص کردن حدود تحقیق^۱

قدم سوم

آشنایی با پیشینه بحث که به وسیله استفاده از منابع مرجع، مانند مقاله نامه، فهرست کتب و پایان نامه‌ها تا حدود زیادی مشخص می‌شود.

قدم چهارم

استفاده از منابع مرجع برای آشنایی اجمالی با بحث؛ بهتر است به ترتیب ذیل عمل شود:

- فرهنگ نامه برای آشنایی با اصطلاحات علمی موضوع
- دائرة المعارف برای آشنایی مقدماتی با بحث
- مقاله نامه و انتخاب مقاله و مطالعه آن^۲

۱. حدود تحقیق با توجه به لایه تحقیق و هم‌چنین توان علمی و منابع موجود و دیگر عوامل که در کلاس‌های روش تحقیق مطرح می‌شود، ترسیم خواهد شد.

۲. در این زمینه می‌توانید از نرم افزار و نشریه نمایه استفاده نمایید.

* اغلب منابع راجع به پیامبر در نشریه و نرم افزار نمایه تحت موضوع سیره نبوی فهرست بندی شده است.

نام پایگاه: پیامبر اعظم ﷺ

زبان: فارسی

وابسته به: نهاد نمایندگی ولی فقیه در دانشگاهها

آدرس: <http://www.payambarazam.ir>

چکیده پایان نامهها درباره پیامبر اعظم / تعدادی کتب به صورت تمام متن

نام پایگاه: نبی اکرم ﷺ

زبان: فارسی، عربی، انگلیسی

وابسته به: معاونت فرهنگی جهاد دانشگاهی، واحد هنر

آدرس: <http://www.nabiakram.com>

مطالبی درباره جشنواره هنری - بین المللی پیامبر اعظم که توسط این معاونت برگزار میشود.

نام پایگاه: رسول نور ﷺ

زبان: فارسی

آدرس: <http://www.rasoolnoor.com>

نام پایگاه: لبیک

زبان: فارسی

وابسته به: امور حج و زیارت سازمان صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران

آدرس: <http://payambar.labbaik.ir>

مطالبی مانند: پیامبر در ادیان دیگر و سخنان بزرگان / گالری صوت و تصویر / مقالات

و کتب / شعر / دانلود رایگان تولیدات تلویزیونی صدا و سیما درباره پیامبر

نام پایگاه: جشنواره و بلاگ نویسی پیامبر اعظم

زبان: فارسی، عربی، انگلیسی

وابسته به: اداره کل فرهنگی دانشگاه امام صادق علیه السلام، سازمان فرهنگی، هنری

شهرداری تهران

آدرس: <http://www.peyambar-aazam.com>

نام پایگاه: کنگره بین المللی شعر نبوی

زبان: فارسی، عربی، انگلیسی،

- مباحثی مانند جامعه مدنی در زمان پیامبر، نبوت، پیامبر در مکه، قصص النبی، شبهات بر پیامبر و پاسخ به آن
- کتابخانه: تعدادی مقالات و کتب درباره سیره پیامبر به صورت رایگان
- کشف السیره: منابع راجع به سیره پیامبر را مورد شناسایی قرار داده است و تعداد زیادی پایگاه با موضوع دفاع از پیامبر به مناسبت چاپ کاریکاتور موهن آمیز نشریه دانمارکی

پایگاه‌های شیعه پیرامون پیامبر

نام پایگاه: نبی اعظم ﷺ

زبان: فارسی

وابسته به: موسسه خدمات کامپیوتری علوم اسلامی

آدرس: <http://www.nabiaazam.com>

محتوی: فهرست راهنمای مطالبی درباره پیامبر در پایگاه‌های شیعه

نام پایگاه: پایگاه اطلاع رسانی رسول اعظم ﷺ

زبان: فارسی، عربی، انگلیسی

وابسته به: مجتبی اعتماد مقدم (جمعی از روزنامه نگاران)

آدرس: <http://www.rasoolazam.com>

نام پایگاه: محمد رسول الله ﷺ

زبان: فارسی

آدرس: <http://www.mohammad-prophet.com>

مباحثی در رابطه اسلام و مسیحیت / مطالب خواندنی درباره پیامبر، مانند سخنان ایشان، داستان‌هایی درباره ایشان و..

نام پایگاه: منادی

زبان: فارسی

آدرس: <http://www.monadi.com>

مطالب بسیاری درباره پیامبر اکرم مانند سخنان، کتاب‌شناسی، اشعار مربوط به ایشان، پیامبر در نهج البلاغه، پیامبر در قرآن، صحابه ایشان، فضایل و سیره فردی پیامبر، پیامبر در منظر دیگران، پایان نامه‌های اختصاصی درباره پیامبر و...

فهرست پایگاه‌های ویژه پیامبر اعظم

پایگاه‌های اهل تسنن پیرامون پیامبر

نام پایگاه: الا رسول الله ﷺ

زبان: عربی

آدرس: <http://nosra.islammemo.cc>

محتوی: آشنایی با سیره پیامبر، شبهات مطرح درباره پیامبر، معجزات پیامبر،

تعدادی کتب و مقالات رایگان

نام پایگاه: خاتم المرسلین

زبان: عربی

آدرس: <http://al-khatem.netfirms.com>

محتوی: سیره پیامبر: آشنایی با زندگی فردی و اجتماعی ایشان، مانند عبادت،

معاملات، ازدواج، خوراک، زینت، ادب و...

تمام مباحث از کتاب الجامع لاوصاف الرسول نوشته غیاث الدین شافعی معروف

به ابن العاقولی متوفی سنه ۷۹۷ می باشد.

نام پایگاه: اللجنة العالمية لنصرة الخاتم الانبياء

زبان: عربی

آدرس: <http://www.icsfp.com/AR>

نام پایگاه: قبسات من حياة النبي

زبان: عربی

آدرس: <http://www.alsiraj.net>

محتوی: حياة النبي، مبشرات النبي، معجزات النبي، آل البيت، اصحاب النبي و...

نام پایگاه: نبی الاسلام

زبان: عربی

آدرس: <http://www.islamprophet.ws>

محتوی:

• آشنایی با پیامبر: اسمه ونسبه، دلائل النبوة، الشمائل المحمدیه، بیت النبوة،

خصائص النبي، نجوم الهدی

- متن کتب سیره ابن هشام - الروض الانف - مختصر السیره - زادالمعاد - معارک و غزوات
- دارای فهارس آیات، احادیث و آثار، قبائل و جماعات، اماکن و بلدان، المغازی، اعلام، شعر، کتب

عترت (۱) پیامبر اسلام

مشخصات

- بخش‌هایی از زندگانی رسول اکرم ﷺ
- ۴۵ داستان مصور از زندگانی پیامبر اسلام ﷺ به همراه صدا
- ۳۳۰ حدیث از رسول اکرم ﷺ به همراه ترجمه فارسی
- بررسی تاریخ اسلام و وقایع مربوط به آن
- دسترسی آسان به متن احادیث از طریق جست‌جوی موضوعی و لفظی
- کتاب‌شناسی کتاب‌های مربوط به پیامبر ﷺ به همراه جست‌جوی کامل

مکتبه السیره النبویه

مشخصات

- ۱۵۰ مجلد کتاب درباره سیره پیامبر
- کتب درباره سیره صحابه رسول خدا
- امکان چاپ، حاشیه نویسی و یادداشت برداری از متن کتب

دانشنامه نبوی

مشخصات

- بخش‌های نرم افزار: پیامبر در قرآن، کلام نبوی، زندگی نامه پیامبر، تاریخنامه، کتابخانه، زیارات و ادعیه، اشعار، کتابنامه، تبارنامه و نگارخانه
- سه زبان انگلیسی، عربی و فارسی
- درختواره موضوعی از ۳۰ جلد کتاب عربی و ۱۵ جلد کتاب فارسی
- معجم موضوعی و ارتباط بین تک واژه‌های نرم افزار با بیش از ۱۷۰۰۰ روایت

<http://www.islamselect.net/index.php?cat=۳۹>

دائرة المعارف

- دائرة المعارف سيرة رسول اكرم^۱، بنياد سيره، لندن ۱۹۹۲، به زبان انگلیسی
- پایگاهی با اطلاعات عمومی متنوع درباره پیامبر به نشانی

<http://www.monadi.com>

فهرست پایان نامه ها

- معرفی و چکیده بیش از ۱۸۳ عنوان پایان نامه درباره پیامبر به نشانی

<http://www.payambarazam.ir/payannameh/List.asp>

فهرست نرم افزارهای سیره و سنت پیامبر اکرم

پیامبر اعظم ﷺ در اینترنت

مشخصات

- گزیده ای از ۲۵ پایگاه اسلامی اینترنت
- متن کامل ۸۵ جلد کتاب و ۳۰۰ مقاله درباره پیامبر اکرم ﷺ
- معرفی بیش از ۱۱۰۰ جلد کتاب و ۱۷۰ پایان نامه
- ارائه ۳۶۰ پرسش و پاسخ درباره رسول اعظم ﷺ
- سیره، سخنان و زندگانی پیامبر اکرم ﷺ
- مطالب مختلف در مورد اهل بیت (علیهم السلام)، اصحاب و نبوت
- نگارخانه شامل: فیلم، صوت و تصویر
- پیامبر ﷺ از منظر دیگران و در آینه شعر و ادب

موسوعة السيرة النبوية^۲

مشخصات

- دسته بندی سیره و سنت پیامبر به سه بخش عهد مکی، عهد مدنی، شخصیت پیامبر

^۱ این دایرة المعارف در ۸ جلد شامل ۶۹۲۰ صفحه به زبان انگلیسی با هدف ارائه یک دوره کتاب مرجع در موضوع سیره پیامبر به سرپرستی آقای افضل الرحمن به چاپ رسیده است. برای آشنایی بیشتر با این کتاب می توانید به مقاله ای با عنوان «نگاهی به دائرة المعارف سیره رسول خدا»، نوشته آقای دکتر حمید رضا ضابط در نشریه مشکوة، شماره ۶۰ و ۶۱ مراجعه نمایید.

^۲ از این نرم افزار می توانید در اینترنت به نشانی ذیل استفاده نمایید:

<http://sirah.al-islam.com>

- بلیوگرافیا الکتب العربیة او المتعلقة بالعرب المطبوعة فی اوروبه المسیحیة من عام ۱۸۱۰ الی عام ۱۸۸۵ میلادی، ویکتور شوان.^۱
- معجم ما الف عن رسول الله^۲، صلاح الدین المنجد، دارالکتب الجدید، بیروت، ۱۴۰۲.
- محمد رسول الله: بلیوگرافیا مختاره، محمود ساعاتی، مجله عالم الکتب الصادرة فی الرياض، ش ۳ ج ۱ محرم الحرام ۱۴۰۱ ص ۳۳۶-۳۶۴.
- فهرست پژوهش‌های پیرامون حضرت محمد، جی شلی، انتشارات دانشگاه آکسفورد، نیویورک، ۱۹۹۷.
- کتاب‌های انگلیسی پیرامون اسلام، پیامبر، قرآن: ماخذشناسی منتخب وتشریحی، چارلز ال گدس، موسسه آمریکایی مطالعات اسلامی، دنور، ۱۹۷۶.
- «نگاهی به کتاب‌های دلائل در سیره نبوی»، قاسم خانجانی، مجله تاریخ درآئینه پژوهش ش ۱۱.
- «پیامبر اکرم در میان لایه‌های پنهان برخی آثار غربی»، مرتضی شیروودی، مجله معرفت، ش ۱۱۰.
- معرفی و چکیده ۱۰۰ عنوان کتاب راجع به پیامبر به نشانی <http://www.monadi.com/kotob.asp>
- چکیده و معرفی بیش از ۴۱۰ عنوان کتاب درباره پیامبر به نشانی <http://www.payambarazam.ir/intro-book/list.asp>

مقاله نامه

- دلیل الابحاث التاريخية فی المجالات السوریة ، محمد مطیع المحافظ، با مقدمه شاکر الفحام، دارالفکر للطباعة والتوزیع والنشر، دمشق، ۱۴۰۶
- فهرس المقالات التاريخية ، مصطفی صادقی، پژوهشکده حوزه ودانشگاه، تهران، ۱۳۸۰
- فهرست و متن کامل بیش از ۶۰۰ عنوان مقاله در باره سیره وسنت پیامبر اکرم به نشانی

^۱ جلد ۱۱ این کتاب با عنوان السیره ومایتعلق بالنبی محمد، می باشد

^۲ در این کتاب بیش از ۲۵۰۰ عنوان کتاب در موضوعات سیره وسنت پیامبر معرفی شده است.

○ و ...

فهرست منابع مرجع (چاپی و الکترونیکی)

کتاب شناسی

تاریخ اسلام

- تاریخ تاریخ نگاری در اسلام، فرانتس روزنتال، ترجمه اسدالله آزاد، آستان قدس رضوی، مشهد، ۱۳۶۶.
- التاریخ العربی، قائمة البلیوجرافی، مطبعة دارالکتب، قاهره، ۱۹۶۸.
- تاریخ نگاری در اسلام، صادق سجادی و هادی عالم زاده، سازمان سمت، تهران، ۱۳۷۵.
- منابع تاریخ اسلام، رسول جعفریان، انتشارات انصاریان، قم، ۱۳۷۶.
- منابع تاریخ ایران در دوران اسلامی، غلامرضا ورهرام، انتشارات امیر کبیر، تهران، ۱۳۷۱.
- کتاب شناسی تاریخ اسلام، محمد نوری و قاسم خانجانی، انتشارات بین المللی الهدی، تهران، ۱۳۷۹.

سیره رسول خدا

۲۷۰

- کتابنامه حضرت محمد^۲ (مجموعه کتاب‌های فارسی، عربی، انگلیسی، فرانسه، آلمانی)، مه‌ری لائنی، انتشارات قم، قم، ۱۳۶۰.
- «کتاب شناسی فارسی سیره النبی در شبه هند»، رحیم بخش شاهین، مجله دانش، ش ۱۳، بهار ۱۳۶۷، ص ۷۴-۹۹.
- «کتب سیره رسول اکرم»، کاظم مدیر شانه چی، نامه آستان قدس، ج ۹، ش ۳، ۱۳۵۱، ص ۳۵-۶۴.
- معجم ما کتب عن الرسول واهل البيت^۳، عبدالجبار الرفاعی، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، تهران، ۱۳۷۱

۱. بنگرید به: عبد الجبار الرفاعی، مصادر النظام الاسلامی ج ۹ (الحرب والسلم فی الاسلام) شماره‌های ۸۱۰-۸۱۱.

۲. در این کتاب ۸۷۹ اثر درباره پیامبر به صورت اجمالی فهرست شده است.

۳. در جلد ۱ و ۱۶ این کتاب کتب مربوط به سیره و سنت پیامبر معرفی شده است.

• احادیث^۱

○ اخلاقی

▪ اخلاق فردی ۲۵۰

- خود سازی ۲۵۰
- آداب سخن گفتن، آفات زبان ۲۵۱
- آداب خوردن و آشامیدن ۲۵۲
- ورزش‌ها و سرگرمی‌ها ۲۵۲/۵

▪ اخلاق خانوادگی ۲۵۳

▪ اخلاق اجتماعی ۲۵۴

○ اعتقادی

▪ اصول دین

○ فقهی و حقوقی (فقه القضاء)

• خطبه‌های پیامبر

○ خطبه حجة الوداع

○ خطبه شعبانیه

○ خطبه غدیریّه

مباحث متفرقه

• وصایای پیامبر

○ به حضرت علی

○ به ابوذر

○ به دیگر اصحاب مانند سلمان فارسی، خالد بن یزید، ابوامیه،

معاذ بن جبل

• مخلفات پیامبر ۲۴/۸۷

○ لباس پیامبر

○ شمشیر و زره پیامبر^۱

^۱. برای نامه‌ها و خطبه‌ها نیز می‌توان همین گونه دسته بندی را قرار داد.

مباحث هنری پیرامون پیامبر

○ کلیات

- بررسی نقش هنر در تبیین ابعاد وجودی پیامبر
- بایدها و نبایدهای تبیین ابعاد وجودی پیامبر به وسیله

هنر

○ شعر و قصه

- مدایح و مرثیاتی
- شعر نو و کلاسیک
- قصه‌های پیامبر
  - قصه‌های پیامبر از قرآن
  - قصه‌های پیامبر برای کودک و نوجوان

○ سینما، تلویزیون و تئاتر

- جایگاه و نقش رسانه در گسترش فرهنگ نبوی
- بررسی و تحلیل آثار هنری راجع به پیامبر در حوزه سینما، تئاتر و تلویزیون

○ هنرهای دستی

▪ کلیات

- نقش اعتقادات مردم به پیامبر در ایجاد اشیاء هنری

- جلوه فرهنگ نبوی در هنرهای دستی^۱

○ طرح‌های گرافیکی

○ هنرهای تجسمی

○ هنر خطاطی

- تاریخچه هنر خطاطی درباره پیامبر اعظم

مباحثی پیرامون خطب، کلمات و مکاتیب رسول ۲۴/۸۴ و ۱۴۲

^۱. این موضوع را می‌توان در دیگر هنرها نیز تحقیق کرد.

- سب النبی^۱
- دروغ بستن به پیامبر^۲
- عرف زمان تشریح^۳
- و...

مباحث قرآنی پیرامون پیامبر

- قرآن و سنت
- مطالعات قرآنی در عصر پیامبر^۴
- پیامبر و وحی
- پیامبر در قرآن
- نامها و القاب پیامبر در قرآن
- بررسی زبان شناختی نامها و القاب پیامبر در قرآن
- فضایل پیامبر در قرآن
- اندیشه‌های قرآنی پیامبر

مباحث عرفانی پیرامون پیامبر

- نبوت، رسالت، ولایت ۲۸۷
- حقیقت ولایت ۲۸۷/۱
- انسان کامل ۲۸۷/۲
- حقیقت محمدیه ۲۸۷/۳
- معجزات، کرامات و خرق عادات ۲۸۷/۴

۱. بنگرید به: علی بن عبدالکافی سبکی، «السيف المسلوب علی من سب الرسول»، درالفتح، عمان ۱۴۲۱.

۲. بنگرید به: عبدالقادر الارناؤوط، المتقى من الاحاديث الضعيفة والموضوعة على المصطفى، دارالفارابی، دمشق ۱۴۲۱.

۳. بنگرید به: علی بن محمد خزایی تلمسانی، تخريج الدلالات السمعية علی ما كان فی عهد رسول الله، وزارت الاوقاف المجلس الاعلی للشؤون الاسلامیه، قاهره ۱۴۱۵.

۴. بنگرید به: سید ابراهیم سجادی، مطالعات فقهی و قرآنی در عصر پیامبر، پژوهشهای قرآنی، شماره ۳.

○ شبهاتی پیرامون فضائل پیامبر

▪ عصمت

▪ معراج

▪ شفاعت

▪ و...

○ شبهاتی پیرامون نبوت

○ شبهاتی پیرامون شخصیت پیامبر

▪ سهو النبی

مباحث فقهی^۱ پیرامون پیامبر

• اندیشه‌های فقهی پیامبر^۲

• سنت پیامبر^۳ و^۴ ۱۶۱/۳۵

○ قول

○ فعل^۵

○ تقریر

• مباحث خاص

○ حج النبی

۲۶۶

۱۴۱۳
خرداد

۱- بنگرید به: احمد مبلغی، «پیامبر در آئینه فقه»، مجله پزشکی کوثر شماره ۵.
۲- بنگرید به: شمس الدین ابن قیم الجوزیه، «فتاوی الرسول واحکامه»، مکتبه الصفاء، قاهره ۱۴۲۰.
- بنگرید به: السید الجمیلی، «فتوی رسول الله»، دارالکتب العربی، بیروت، ۱۴۰۵.
- بنگرید به: محمود احمد زین، «صلاة التراويح فی السنة النبوی واصحابه»، المنتدی الاسلامی شارجه ۱۹۸۴ م.
۳- بنگرید به عبد الجبار الرفاعی، موسوعة مصادر النظام السلامی، ج ۵ (التربیه والتعلیم فی الاسلام) شماره‌های ۲۶۶۵-۲۶۶۹.
۴- بنگرید به: علی اکبر رشاد، «سنت پژوهی»، فقه و حقوق، شماره ۳.
- بنگرید به: وهبة الزحیلی، فقه السنة النبویة، دارالمکتبی، دمشق ۱۴۱۸
- بنگرید به: غلامعلی اخروی، سنت رسول از عترت رسول.
- بنگرید به: وهبة الزحیلی، السنة النبویة الشریفة حقیقتها ومکانتها عند المسلمین، دارالمکتبی، دمشق ۱۴۱۸.
۵- بنگرید به: عمر بن ابراهیم خیام، «حج پیامبر»، میقات حج شماره ۲۶.

مباحث کلامی پیرامون پیامبر^۱

• نبوت ۲۲۰

○ نبوت عامه ۲۲۰/۱

▪ ارسال رسل ۲۲۰/۲

▪ وحی. الهام ۲۲۰/۳

▪ صفات نبی و رسل ۲۲۰/۴

• عصمت انبیاء ۲۲۰/۵

○ عصمت علمی

○ عصمت عملی

▪ معجزه. کرامت ۲۲۰/۶

▪ انبیاء اولوالعزم ۲۲۰/۷

○ نبوت خاصه ۲۲۱

▪ اثبات نبوت خاصه

▪ اهل کتاب و نبوت پیامبر

▪ نبوت پیامبر در کتب مقدس

▪ نظریه‌های نبوت

• نظریه‌ی بسط تجربه نبوی

▪ خاتمیت، نسخ شرایع ۲۲۱/۲

▪ افضلیت پیامبر، علم ۲۲۱/۳

▪ کلیت رسالت پیامبر ۲۲۱/۴

▪ معراج ۲۲۱/۵

▪ معجزات ۲۲۱/۶

▪ شفاعت ۲۲۱/۷

• شبهاتی درباره‌ی پیامبر^۲

^۱- درباره‌ی مقالاتی پیرامون مباحث کلامی به نشانی ذیل مراجعه نمایید.

<http://www.islamselect.net/index.php?cat=۱۲۵>

^۲- پاسخ گویی به شبهات درباره‌ی پیامبر به نشانی ذیل مراجعه نمایید.

<http://nosra.islammemo.cc>

فضائل پیامبر ۲۴/۸

- استقامت پیامبر
- الگو بودن پیامبر
- امی بودن پیامبر
- شجاعت پیامبر
- علم پیامبر
- فصاحت و بلاغت پیامبر
- کرامات پیامبر
- معجزات پیامبر ۲۴/۵
- معراج پیامبر
  - در قرآن کریم
  - در احادیث ائمه
  - در ادبیات فارسی و عربی
- مقام عرفانی پیامبر
- ولایت پیامبر
- فضائل پیامبر از نگاه دیگران
  - پیامبر از دیدگاه علی
  - پیامبر از دیدگاه اندیشمندان
  - پیامبر از دیدگاه شاعران
  - پیامبر از دیدگاه عارفان
  - پیامبر از دیدگاه غریبان
  - پیامبر از دیدگاه ادیان
  - پیامبر در تورات و انجیل ۲۴/۸
  - پیامبر در فرهنگ عامه
  - آیات و احادیث فضائل النبی

▪ مقابله با منافقان و دشمنان

- منافقان
- یهودیان
- منافقین مدینه
- مشرکان

اندیشه‌های پیامبر

- اندیشه‌های قرآنی پیامبر
- اندیشه‌های فلسفی پیامبر
- اندیشه‌های تربیتی پیامبر
- اندیشه‌های فرهنگی و اجتماعی پیامبر
  - اندیشه‌های جامعه‌شناسی
- اندیشه‌های فقهی و حقوقی پیامبر
- اندیشه‌های اقتصادی پیامبر
- اندیشه‌های عرفانی پیامبر
- اندیشه‌های سیاسی پیامبر
- اندیشه‌های علمی (علوم طبیعی)
- اندیشه‌های هنری پیامبر
- اندیشه‌های کلامی پیامبر
  - کلیات
    - خداشناسی
    - پیامبر شناسی
    - امام شناسی
    - آخرت
    - انسان شناسی
    - جهان هستی
    - کلام جدید
    - معارف اسلامی

- پیروزی‌های پیامبر^۱
  - عناصر پیروزی
  - تاکتیک‌های جنگی پیامبر^۲
  - مدیریت در جنگ^۳
  - لشکریان پیامبر^۴
  - سیره مدیریتی پیامبر^۵
    - اندیشه‌های مدیریتی پیامبر
    - حاکمیت
    - اقتدار کاریزمایی پیامبر
    - امنیت در حکومت^۶ پیامبر
      - اصلاحات پیامبر
      - سازمان^۷ اداری عصر پیامبر
      - دستگاه نظارتی پیامبر
      - زبان آگاهی پیامبر
      - دیپلماسی پیامبر
      - با کشورهای^۸ خارجی
      - با سفرای کشورهای خارجی

<http://www.monadi.com/detailnews.asp?id=1809>

- ^۱- بنگرید به: عبد الجبار الرفاعی، مصادر النظام الاسلامی ج ۹ (الحرب والسلام فی الاسلام)، شماره‌های ۴۳۵-۴۴۱.
- ^۲- بنگرید به: عبد الجبار الرفاعی، موسوعة مصادر النظام الاسلامی ج ۹ (الحرب والسلام فی الاسلام)، شماره‌های ۵-۱۷.
- ^۳- بنگرید به: احمد شلبي، الرسول یربى القوة العسکریة، القاهرة، مكتبة النهضة المصریة ۱۹۸۵.
- ^۴- بنگرید به: همان، ج ۹ (الحرب والسلام فی الاسلام)، شماره‌های ۴۷۹-۴۸۷.
- ^۵- بنگرید به: همان، ج ۸ (الامامه والسیاسة فی الاسلام)، شماره‌های ۱۷۳۵-۱۷۴۱.
- ^۶- بنگرید به: همان، شماره‌های ۱۷۴۲-۱۷۴۵.
- ^۷- بنگرید به: صمصام الدین قولى، ساختار حکومت پیامبر، حکومت اسلامی ۲۳ و ۲۴.
- ^۸- بنگرید به: عبد الجبار الرفاعی، مصادر النظام الاسلامی جلد ۸ (الامامه والسیاسة فی الاسلام)، شماره‌های ۱۷۵۶-.

○ قضاء الرسول^۲

- عهد^۳ نامه‌ها ۲۴/۶
- پیمان نامه‌ها ۲۴/۶
- نامه‌ها
- مبانی مشروعیت
- نظام حکومتی^۴
- روابط سیاسی
- اندیشه‌های سیاسی

○ سیره نظامی پیامبر^۵

-
- ۱- بنگرید به: رمضان البوطی، «اجتهاد من الرسول الکریم العظیم سیدنا محمد علیه وعلى آله»، نهج الاسلام (دمشق)، جمادی الآخره ۱۴۰۷.
- بنگرید به: جاد الحق علی جاد الحق، «اجتهاد الرسول و قضاوه و فتواه، فی المؤتمر العالی السیره النبویه»، القاهره ۱۹۸۵.
- بنگرید به: الشیخ عبد المتعال الصعیدی، «توجیه الاجتهاد النبوی فی ترک تاثیر النخل»، رساله الاسلام محرم الحرام ۱۳۷۸.
- بنگرید به: عبد الرحمن العدوی، «اجتهاد الرسول»، منبر الاسلام ۶ / ۱۴۱۰.
- بنگرید به: توفیق الفکیکی، «اجتهاد الرسول»، مطبوعات مجله البلاغ، بغداد.
- بنگرید به: نادیة شریف العمری، «اجتهاد الرسول» مؤسسه الرساله، بیروت ۱۴۰۱
- بنگرید به: عبد الجبار الرفاعی، مصادر النظام الاسلامی ج ۲ (الاجتهاد والتقلید) شماره‌های ۱۸۵-۱۹۵.
- ۲- بنگرید به: محسن جمال الدین، مخطوطه، الاقضية النبویه، البلاغ ۱/ ۱۹۷۱.
- بنگرید به: محمد بن فرج القرطبی، اقضية رسول الله، دارالارقم بن ابی الارقم بیروت ۱۴۱۸.
- بنگرید به: ابن قیم جوزیه، بلوغ السؤل من اقضية الرسول، هند ۱۳۹۲ هجری.
- بنگرید به: عبدالقادر سلیمان الأشقر، اقضية الرسول فی الحدود، (رساله دکتری) ۱۳۹۵.
- بنگرید به: الحسینی البخاری، بلوغ السؤل الی اقضية الرسول.
- : الحنفی المرغینانی، اقضية الرسول علیه الصلاة والسلام.
- بنگرید به: عبد الجبار الرفاعی، موسوعة مصادر النظام الاسلامی ج ۳ (القضاء وفقه الجنائی)، شماره‌های ۱۱۸۴-۱۱۹۳.
- ۳- بنگرید به: عبد الجبار الرفاعی، موسوعة مصادر النظام الاسلامی ج ۸ (الامامة والسیاسة فی الاسلام)، شماره‌های ۱۸۰۸-۱۸۳۸.
- ۴- بنگرید به: «جهاز القضاء الاسلام فی عهد النبوی»، الدراسات الاسلامیه (باکستان)، ۱-۳/ ۱۹۸۵.
- ۵- برای آشنایی با فرهنگ اصطلاحات نظامی در سیره نبوی به نشانی ذیل مراجعه نمائید:

- روزهی پیامبر^۱
  - سیره اقتصادی پیامبر
  - خزانه داری بیت المال در عصر پیامبر^۲
  - سیره خانوادگی پیامبر^۳
    - همسر داری پیامبر^۴ و
    - فرزندی پیامبر
  - سیره تبلیغی پیامبر
    - دعوت و تبلیغات پیامبر^۶
- اسلوب تبلیغ و دعوت پیامبر^۷ و^۸
  - مناظرات پیامبر
  - دعوت پیامبر در قرآن^۹
  - دعوت پیامبر در احادیث
  - سیره سیاسی پیامبر^{۱۰} و^{۱۱}
  - احکام حکومتی
    - اجتهاد الرسول^۱

۱- بنگرید به: سلیم بن عید الهلالی، صفة صوم النبى فى رمضان، دار ابن حزم، بیروت، ۱۴۱۸.

۲- بنگرید به: عبد العزیز خیاط، الواردات المالیة فى عهد الرسول وکیفیه انفاقها، دارالسلام ۱۴۰۸.

۳- بنگرید به: سلمان حبیبی، کتاب شناسی اخلاق و مسائل خانوادگی پیامبر، پیام زن ش ۱۷۹-۱۸۰.

۴- بنگرید به: عبد الجبار الرفاعی، موسوعة مصادر النظام الإسلامی، ج ۶ (المرأة والأسرة فى الاسلام)، شماره های ۱۲۴۱-۱۲۴۲.

۵- بنگرید به: حسین بن علی بن مانع عمری الاسالیب المستنبطة من تعامل رسول الله مع زوجاته وآثار التربوية، اشراف حامد بن سالم حربی، مكتبة فهد، ریاض، ۱۴۲۳.

۶- بنگرید به: عبد الجبار الرفاعی، مصادر النظام الإسلامی ج ۷ (الاعلام والتبلیغ فى الاسلام)، شماره های ۴۴۰۷-۴۴۵۵.

۷- بنگرید به: همان، شماره های ۴۱۱-۴۳۳.

۸- بنگرید به: همان، شماره های ۴۴۵۶-۴۴۵۷.

۹- بنگرید به: همان، شماره های ۴۴۵۸-۴۴۵۹.

۱۰- بنگرید به: عبدالوهاب کلزیه، الشرع الدولی فى عهد الرسول، دارالعلم للملایین، بیروت ۱۹۸۴ م.

۱۱- بنگرید به: جلال الدین فارسی، پیامبری و حکومت، موسسه انجام کتاب، تهران ۱۳۶۳ ش.

- حوادث بعد از وفات
- وفات پیامبر در آداب و رسوم
- سیره تحلیلی پیامبر^۱ ۲۴/۴۶
  - کلیات
  - تحلیل سیره نبوی
    - اسلوب و قواعد تحلیل سیره نبوی
      - جاذبه و دافعه پیامبر
      - آموزه‌ها و تعالیم پیامبر
      - سیره اجتماعی پیامبر
    - روش برخورد پیامبر با مردم
      - مسلمین
        - انصار
        - مهاجرین
      - منافقان
      - مشرکان
    - سیره اخلاقی و عبادی پیامبر
      - اندیشه‌های تربیتی پیامبر
      - روش عبادت پیامبر
        - وضوی پیامبر
        - نماز پیامبر^۲

^۱- بنگرید به محمد سعید رمضان البوطی، فقه السیره دراسات منهجية عملية لسیره المصطفى عليه وما تنطوى عليهم من عظات و مبادئ واحكام، دارالفکر، ۱۴۰۰.

^۲- محمد ناصر الدین البانی، روش نماز پیامبر از تکبیر تا سلام، ترجمه عبدالله ریگی احمدی، حرمین، زاهدان، ۱۳۸۴ش؛ جمیل احمد نذیری، روش نماز پیامبر از دیدگاه ابوحنیفه، ترجمه محمد امین حسین بر شیخ الاسلام احمد جام، تربت جام، ۱۳۸۰ش؛ حسن بن علی سقاف، صحیح صفة الصلاة النبوی من التکبیر الی التسلیم کانک تنظر الیها، دارالامام النووی، عمان؛ محمد ناصر الدین البانی، صحیح صفة الصلاة النبوی من التکبیر الی التسلیم کانک تراها، المكتب الاسلامی، بیروت، ۱۴۰۸.

- ماجراهای بعثت پیامبر ۲۴/۸۴
  - آگاهی ساسانیان از بعثت پیامبر
  - اقامت پیامبر در سرای ارقم
  - تهمت‌های مشرکان
  - دین وی قبل از بعثت
  - کوه حرا
  - مخالفت‌های قریش با پیامبر
  - و...
- از هجرت تا وفات پیامبر ۲۴/۳
  - لیلة المبیت
  - جنگ‌های پیامبر ۲۴/۴
    - جنگ‌های خاص ۲۴/۴۵
      - غزوهی احد
      - غزوهی بدر
      - و...
    - بیعت با پیامبر
    - حکومت پیامبر
    - وفات پیامبر ۲۴/۳
      - توطئه یهود
      - وصیت پیامبر
      - کفن و دفن پیامبر
      - محل دفن پیامبر
    - مدینه ۲۶۲/۵
  - روضه نبوی^۱ و^۲ ۲۶۲/۶
    - زیارت نامه‌ی پیامبر ۲۷۱

^۱- بنگرید به: همان، ج ۴، (الفن السلامی) شماره‌های ۲۸۷-۲۹۰ موجود می‌باشد.

^۲- محمد بن علوی المالکی الحسنی زیارة النبویه بین الشرعیة والبدعیة، ۱۴۱۷.

• سیره اجتماعی و

سیاسی عایشه

○ فاطمه بنت الضحاک^۱

○ ماریة القبطية^۲

○ میمونه بنت الحارث^۳

▪ فرزندان پیامبر ۲۷

• دختران^۴

○ حضرت فاطمه (سلام الله علیها)^۵

○ ام کلثوم^۶

○ رقیه^۷

○ زینب^۸

• پسران

○ ابراهیم

▪ خادمان و غلامان پیامبر

▪ اصحاب پیامبر

○ از بعثت تا هجرت پیامبر ۲۴/۲

▪ اهداف بعثت پیامبر

▪ تاثیر بعثت پیامبر

▪ زمینه‌های بعثت پیامبر

▪ مراحل دعوت پیامبر

۱- بنگرید به: همان، شماره‌های ۳۱۵۱-۳۱۵۲.

۲- بنگرید به: همان، شماره‌های ۳۱۵۳-۳۱۶۲.

۳- بنگرید به: همان، شماره‌های ۳۱۶۳-۳۱۶۸.

۴- بنگرید به: همان، شماره‌های ۶۴۸-۶۵۲.

۵- بنگرید به: همان، شماره‌های ۶۸۴-۸۴۴.

۶- بنگرید به: همان، شماره‌های ۶۵۳-۶۵۹.

۷- بنگرید به: همان، شماره‌های ۶۶۰-۶۶۹.

۸- بنگرید به: همان، شماره‌های ۶۷۰-۶۸۳.

- فضائل خدیجه
- وفات خدیجه
- تاثیرات وفات خدیجه بر پیامبر
  - ام سلمه^۱
  - ام حبیبه^۲
  - اسماء بنت النعمان^۳
  - جویریة بنت الحارث^۴
  - حفصه بنت عمر بن الخطاب^۵
  - ریحانه بنت زید بن عمر^۶
  - زینب بنت جحش^۷
  - زینب بنت خزیمه^۸
  - سوده بنت سمعه^۹
  - صفیه بنت حی بن اخطب^{۱۰}
  - عایشه بنت ابی بکر^{۱۱} ۲۶/۴
- زندگی نامه عایشه
- نقش عایشه در اسلام

-
- ۱- بنگرید به: همان، شماره‌های ۲۹۴۱-۲۹۵۷.
  - ۲- بنگرید به: همان، شماره‌های ۲۹۳۱-۲۹۴۰.
  - ۳- بنگرید به: همان، شماره‌های ۲۹۲۸-۲۹۳۰.
  - ۴- بنگرید به: همان، شماره‌های ۲۹۵۸-۲۹۷۰.
  - ۵- بنگرید به: همان، شماره‌های ۲۹۷۹-۲۹۹۱.
  - ۶- بنگرید به: همان، شماره‌های ۳۰۴۲.
  - ۷- بنگرید به: همان، شماره‌های ۳۰۴۳-۳۰۶۹.
  - ۸- بنگرید به: همان، شماره‌های ۳۰۷۰-۳۰۷۴.
  - ۹- بنگرید به: همان، شماره‌های ۳۰۷۵-۳۰۸۴.
  - ۱۰- بنگرید به: همان، شماره‌های ۳۰۸۵-۳۰۹۵.
  - ۱۱- بنگرید به: همان، شماره‌های ۳۰۹۶-۳۱۵۰.

- حوادث هنگام ولادت
- نام‌ها و القاب پیامبر
- نسب شناسی پیامبر ۲۵

• اجداد، اعمام، پدر و مادر پیامبر

- عبدالمطلب بن هاشم ۲۵/۲
- عبدالله بن عبدالمطلب ۲۵/۳
- آمنه بنت وهب ۲۵/۴
- ابوطالب ۲۵/۵
- ابولهب ۲۵/۶
- حمزة بن عبدالمطلب ۲۵/۷
- عباس بن عبدالمطلب ۲۵/۸

• دین اجداد و پدر و مادر پیامبر

- شمائل النبی
- شبانی پیامبر
- مشاغل پیامبر
- سفرهای پیامبر
- ازدواج‌های پیامبر

• همسران پیامبر^۱ ۲۶

- خدیجه^۲ ۲۶/۲

- زندگی‌نامه خدیجه
- سیره تربیتی خدیجه
- ازدواج خدیجه
- حمایت از پیامبر
- عشق خدیجه به پیامبر
- فرزندان خدیجه از پیامبر

^۱- بنگرید به: همان، ج ۶ (المرأة والأسرة فی الاسلام) شماره‌های ۲۸۸۱-۲۹۲۷.

^۲- بنگرید به: همان، ج ۶ (المرأة والأسرة فی الاسلام) شماره‌های ۲۹۹۲-۳۰۴۱.

- قرن ۶ ۲۲/۵
- قرن ۷ ۲۲/۵۵
- قرن ۸ ۲۲/۶
- قرن ۹ ۲۲/۶۵
- قرن ۱۰ ۲۲/۷
- قرن ۱۱ ۲۲/۷۵
- قرن ۱۲ ۲۲/۸
- قرن ۱۳ ۲۲/۸۵
- قرن ۱۴ ۲۲/۹

• مباحث خاص

○ جامعه جاهلیت قبل از پیامبر

▪ جامعه شناسی جامعه جاهلی

• از لحاظ فرهنگی^۱

○ باورهای مردم جاهلی

○ مذهب مردم جاهلی

• از لحاظ اقتصادی

• از لحاظ سیاسی

○ قریش

▪ موقعیت قریش در بین دیگر

قبایل

▪ موقعیت قبیله بنی هاشم در

بین قریش

▪ موقعیت خانواده پیامبر در

بین مردم جاهلی

○ از ولادت تا بعثت پیامبر ۲۴

^۱- بنگرید به: عبد الجبار الرفاعی، موسوعة مصادر النظام الاسلامی نوشته جلد ۱۰ (اسلمة المعرفة)، شماره‌های ۹۴۶-۹۴۷.

- مقاله شناسی
- پایان نامه شناسی
- پایگاه شناسی (سایت اینترنتی)
- و ... ..

تراجم نامه پیامبر پژوهان

- شیعه
- اهل تسنن
- ادیان آسمانی = غربیان
- و دیگر شخصیت ها

مراکز و موسسات پیامبر پژوهی

سیره نبوی^۱

• کلیات ۲۳

- سیره نویسی نبوی
- تاریخ تدوین سیره نبوی
  - سیره نگاری نبوی در غرب
  - سیره نگاری در منابع حدیثی (سیره پیامبر در قرآن و حدیث)
  - نقش مستشرقان در سیره نگاری
    - تحریفات سیره نبوی
    - کتاب نامه سیره نبوی
    - کتاب شناسی سیره نبوی

• آثار کلی ۲۲

- قرن ۱-۳ ۲۲/۲
- قرن ۴ ۲۲/۴
- قرن ۵ ۲۲/۴۵

^۱ - مقالاتی را جمع به سیره پیامبر اسلام به نشانی
<http://www.islamselect.net/index.php?cat=۳۹>

۴- به علت تعدد منابع توان فهرست تمام آنها مقدور نمی‌باشد؛ فلذا طرح اولیه در این خصوص، فهرست مآخذ یا به عبارتی منابع مرجع درباره پیامبر (اعم از کتاب‌شناسی‌ها، مقاله‌نامه‌ها، دایره‌المعارف‌ها و...) می‌باشد که در قسمت فهرست منابع مرجع (چاپی و الکترونیک) و گاه در پاورقی معرفی شده‌اند.

۵- فهرست کلیه کتب و مقالاتی که به جنبه‌های فقهی و اصولی پیامبر نگریسته‌اند نیز در این مقاله فهرست شده‌اند.^۱

۶- برای آشنایی با استفاده از ساختار، نمونه‌هایی از منابع ذیل بعضی از مباحث فهرست شده است.

۷- سعی شده است آنچه ذیل^۲ بعضی از مباحث ذکر می‌شود به عنوان یک منبع مرجع باشد، تا محقق بتواند به منابع دیگری هم در آن موضوع دسترسی داشته باشد.

۸- در قسمت فهرست پایگاه‌های اینترنتی، تنها پایگاه‌های فهرست شده‌اند که به وجود مبارک حضرت ختمی مرتبط محمد مصطفی ﷺ اختصاص دارند، لذا پایگاه‌های که قسمتی از فضای خود را به پیامبر اختصاص داده‌اند در این فهرست مطرح نشده‌اند.

ساختار مباحث مطرح درباره پیامبر

کلیات

رده کنگره BP (اسلام)

مآخذ شناسی پیامبر

○ کلیات

○ کتاب‌شناسی ۲۳/۷

▪ فهرست واژه^۳

▪ تحلیلی

^۱ اول ذکر مثال برای تعدادی از عناوین مطرح در ساختار، دوم به علت تقاضای گروه فقه و مبانی اجتهاد مبنی بر ارائه مقاله‌ای برای ویژه‌نامه پیامبر اعظم.

^۲.. منظور ما از کلمه ذیل، پاراگراف متن می‌باشد.

^۳.. این تقسیم بندی برای موارد دیگر از مآخذ شناسی هم وجود دارد.

مهارت‌های اطلاع‌یابی می‌باشد که بالتبع آن محقق می‌تواند در کمترین زمان ممکن و بدون نیاز به استفاده از متخصص (کتابدار یا منبع‌شناس) با کیفیت‌ترین اطلاعات را به دست آورد.

دوم: تهیه یک سری کتب مرجع با عنوان اصطلاح‌نامه^۱ (یاتزاروس Thesaurus) است.

ما در این مقاله نه قصد آموزش مهارت‌های سواد اطلاعاتی را داریم و نه قصد تبیین و تشریح اصطلاح‌نامه را، بلکه آنچه در این وقت اندک (یک هفته) مقدور می‌باشد، ترسیم ساختاری از مباحث مطرح درباره پیامبر اعظم (چه آن مباحثی که تاکنون به نگارش درآمده‌اند و چه آن مباحثی که باید مورد تحقیق و پژوهش قرار گیرند) با سبک و سیاق اصطلاح‌نامه و هم‌چنین فهرست منابع مرجع و گاه غیر مرجع (با استفاده از مهارت‌های سواد اطلاعاتی) درباره پیامبر می‌باشد.

تذکرات

۱- ساختار مباحث مطرح درباره پیامبر به صورت اولین بار ترسیم شده است، لذا از خطا پیراسته نمی‌باشد.

۲- با توجه به محدودیت صفحات در نشریه در این ساختار به جزئیات پرداخته نشده است، که به امید خدا در نسخه الکترونیکی مقاله جزئیات عرضه خواهد شد.

۳- این ساختار با توجه به مطالعه عناوین منابع چاپی (اعم از کتاب و مقاله)^۲ که تاکنون درباره پیامبر و هم‌چنین تحقیقاتی که در جهت تبیین ابعاد وجودی پیامبر باید به نگارش در بیاید ترسیم شده است.

^۱- اصطلاح‌نامه مجموعه‌ای از واژگان کنترل شده و منظم یک علم است.

هدف اصطلاح‌نامه ایجاد یکدستی در نمایه‌سازی اسناد و سهولت در کاوش اطلاعات می‌باشد. منظور از یکدستی ایجاد معیارهایی برای انتخاب واحد از بین چند انتخاب است.

وظیفه اصطلاح‌نامه تهیه نقاط دسترسی مؤثری است که از طریق آن نقاط موضوع مورد نظر بازیابی می‌شود. بین هدف و وظیفه اصطلاح‌نامه رابطه نزدیکی وجود دارد؛ اصطلاح‌نامه زمانی می‌تواند به هدف خود برسد که وظیفه خود را به نحو مؤثر انجام دهد. در غیر این صورت وجود «نقاط مؤثر دسترسی» مفهومی نخواهد داشت.

به همت پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی وابسته به دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم تاکنون اصطلاح‌نامه در موضوعات علوم قرآن، فلسفه اسلامی، کلام اسلامی، اصول فقه، منطق، به چاپ رسیده است و در موضوعات فقه، اخلاق اسلامی و علوم حدیث در حال نگارش می‌باشد.

^۲. شایان ذکر است برای ترسیم این ساختار، عنوان بیش از دو هزار مقاله و کتاب ملاحظه شده است.

مقدمه

یکی از نیازهای بشر در این زمان دسترسی به اطلاعات معتبر در کمترین زمان ممکن می‌باشد. این نیاز در قشرهای مختلف جامعه تفاوت می‌کند؛ مثلاً این نیاز در یک محقق با توجه به اینکه قصد حل مسائل ناشناخته را دارد به عنوان یکی از نیازهای ضروری (حتی در زندگی) وی به شمار می‌رود.

از طرفی دیگر ما در عصری زندگی می‌کنیم که به عنوان عصر انفجار اطلاعات معروف شده است. پس قاعدتاً محقق نباید دغدغهای از این بابت داشته باشد، اما با نگاهی کوتاه به تحقیقاتی که (در این عصر انفجار اطلاعات) با صرف هزینه‌های بسیار و تلف شدن وقت محقق در محدوده‌های مختلف، مقاله، پایان نامه، کتاب و... به نگارش در می‌آید می‌توان به کمبود منابع اطلاعاتی (با توجه به مهیا بودن منابع اطلاعاتی در موضوع مورد تحقیق) در تحقیق پی برد.

یکی دیگر از مشکلاتی که جامعه محققان ما با آن مواجه هستند عدم درک و شناخت صحیح با مباحث مطرح در رشته پژوهشی خویش می‌باشد. این مسئله را می‌توان در طریقه ورود و خروج به بحث، مشخص نبودن جایگاه بحث در کلیت آن علم، عدم بررسی مباحث مرتبط با موضوع مورد تحقیق (با توجه به اینکه بررسی بعضی مباحث مرتبط می‌تواند به تبیین موضوع مورد تحقیق کمک کند) و... اشاره کرد.

به اعتقاد ما ریشه این گونه مشکلات دردو مسئله مهم ذیل می‌باشد:

۱- ناآشنائی محققان با مهارت‌های اطلاع یابی (منبع شناسی) یا به صورت کلی تر سواد اطلاعاتی.

۲- آشنا نبودن محققان با مباحث مطرح در رشته‌ی مورد پژوهش به صورت منسجم، به گونه‌ای که بتوانند نموداری از مباحث و موضوعات رشته‌ای خود را ترسیم کنند.

برای رفع مشکلات مطرح شده راهکارهایی پیشنهاد برخی اجرا شده است.

اول: ایجاد کارگاه‌های آموزشی با عنوان مهارت‌های سواد اطلاعاتی که بر سه پایه‌ای جمع‌آوری، تحلیل و ارزیابی و به کارگیری اطلاعات در زندگی (به معنای عام) و در تحقیق (به معنای خاص) استوار است. نتیجه‌ی سواد اطلاعاتی آشنایی با یک سری

در جستجوی اسوهٔ حسنه

(مدخلی بر پژوهش‌های پیرامون پیامبر اعظم ﷺ)

حجة الاسلام سید مهدی روحبخش

عضو حلقه‌ی علمی افق/دانش پژوه دورهٔ عالی فقه اسلامی مقارن / گروه آموزشی فقه و مبانی اجتهاد

چکیده

یکی از مشکلات محققان در هر یک از رشته‌های علمی، نبود تصویری جامع از مباحث مطرح در آن علم می‌باشد. این مسئله مخصوصاً در میان محققان علوم اسلامی (به علت گستردگی و پیچیدگی مباحث آن) بیشتر نمایان است.

برای رفع این مسئله اصطلاح نامه یا تزاروس را به عنوان کتاب مرجعی که می‌تواند کلید واژه‌های مطرح در کتب معتبر آن علم را بشناساند، به عنوان بهترین گزینه می‌توان معرفی کرد.

در زمینه تحقیقات راجع به ابعاد وجودی پیامبر، هنوز اصطلاح نامه‌ای معتبر و استاندارد تهیه و تنظیم نشده است، در نتیجه محققان در این باره با مشکلاتی مانند عدم شناخت صحیح از مباحث مطرح در این باره مواجه می‌شوند.

ما در این مقاله کوشیده‌ایم فهرست مباحثی که می‌تواند دربارهٔ پیامبر مطرح شود به همراه فهرست منابع مرجع (و گاه منابع غیر مرجع) در زمینه پیامبر اعظم ارائه کنیم.

- ۳- ساچیکو موراتا و ویلیام چتیک، سیمای اسلام، ترجمه عبدالرحیم گواهی، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۷۸.
- ۴- شیمل، آنه ماری، تبیین آیات خداوند، ترجمه عبد الرحیم گواهی، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۷۶.
- ۵- پطروشفسکی، اسلام در ایران، ترجمه کریم کشاورز، چاپ چهارم: پیام، ۱۳۵۲.
- ۶- جان دیون پورت، محمد و قرآن، ترجمه غلامرضا سعیدی، حاج محمد حسین اقبال و شرکاء، ۱۳۳۴.
- ۷- طباطبائی، مصطفی، نقد آثار خاورشناسان، چاپخس، ۱۳۷۵.
- ۸- لوئی گارده، اسلام، دین و امت، ترجمه رضا مشایخی، سهامی انتشارات، ۱۳۵۲.
- ۹- بدوی، عبدالرحمان، فرهنگ کامل خاورشناسان، ترجمه شکرا... خاکرند، دفتر تبلیغات اسلامی، ۱۳۷۵.
- ۱۰- پی ام. هولت، تاریخ اسلام، ترجمه احمد آرام، امیر کبیر، ۱۳۷۷.
- ۱۱- محمد خاتم پیامبران، انتشارات حسینیہ ارشاد.

هرکس برابر ضوابط سهمش را از بیت المال دریافت می‌کرد. آیین وی کمک بزرگی به انسانیت بود و همه گذشتگان در آوردن آیینی همانند آن، ناتوان بودند.^۱

گوستاولوبون، دانشمند فرانسوی نیز می‌نویسد: پیامبری چنان محمد ﷺ شایسته آن است که از آیین او پیروی شود و برای پذیرش رسالتش بر یکدیگر پیشی گیرند؛ زیرا دعوت شریف او بر شناخت آفریدگار و تشویق بر امور خیر و بازداشتن از زشتی‌ها استوار است و همه آنچه برای بشریت به ارمغان آورده زیبا و خوبی آفرین می‌باشد.^۲

برناردشاو دانشمند و نویسنده برجسته ایرلندی، چه زیبا درباره محمد ﷺ می‌نویسد که: من زندگی این مرد شگفتی‌آور (محمد ﷺ) را بررسی کرده، به این اعتقاد رسیده‌ام که باید او را نجات بخش بشریت نامید و بر این باورم که اگر فرصت برای مردی همانند او فراهم شود و به تنهایی حکمران دنیای جدید گردد، توفیق خواهد یافت که تمام مشکلات آن را با شیوه‌ای مسالمت آمیز که جهان کنونی شدیداً نیازمند آن است برطرف کند.^۳

سخن پایانی

شناخت اسلام از دیرباز همواره مورد توجه غربیان بوده است و کمابیش به آن پرداخته‌اند. بیشتر شرق شناسان درباره پیامبر اکرم ﷺ نظر مثبت داشته و سعی کرده‌اند این تفکر را در نوشته‌های خود انعکاس دهند، اگرچه برخی نیز راه ناصواب را در پیش گرفته و به بی‌راهه رفته‌اند و این نکته را نیز فراموش کرده‌اند که در راه علم نباید انصاف را هیچ‌گاه از یاد برد.

منابع

۱- شوئون، فریتیوف، شناخت اسلام، ترجمه ضیاء الدین دهشیری، مؤسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی.

۲- آرمسترانگ، کارل، زندگی نامه پیامبر اسلام ﷺ، ترجمه کیانوش حشمتی، حکمت. ۱۳۸۳.

^۱. مسعود نوریبخش، «منشور» (ضمیمه روزنامه رسالت)، شماره انتشار ۹۹.

^۲. همان.

^۳. همان.

گزیده‌ای از سخنان مستشرقین با انصاف

در ادامه، سخنانی از مستشرقان ملل مختلف را ذکر می‌کنیم که همگی در موجه نشان دادن چهره پیامبر اسلام ﷺ سعی دارند. اگر چه نمی‌توان حکم کلی داد که این افراد از خطا و اشتباه به دور بوده‌اند، اما از یک خاورشناس غربی چنین سخنانی کمتر انتظار می‌رود. چه بسا حقیقت پنهان بماند، اما همیشگی نیست و سرانجام رخ می‌نماید بر هر زبانی جاری می‌شود؛ چه اهل حق باشد چه اهل باطل.

سرماکس سایکس نویسنده و مستشرق انگلیسی می‌نویسد: محمد ﷺ با برجستگی بی‌نظیر و تعلیمات پرمعنایش، توانست اندیشه را با عمل گرد آورد و پیامبری باهوش و قانونگذار و گستراننده عدالت در میان مردم بود.

فیلوت، دیگر خاورشناس انگلیسی نیز می‌نویسد: گاهی دقت و تأمل در زندگی بزرگ‌مردی که چنان نفوذ فوق‌العاده‌ای بر قلب و اندیشه پیروانش داشت و با عظمت و برجستگی بی‌نظیرش نظام سیاسی و مذهبی بنیان نهاد که پیوسته بر میلیون‌ها نفر از افراد بشر حکومت می‌راند، انسان را دچار سرگشتگی و حیرت و بی‌توجهی به وجود خویش می‌گرداند. موفقیت محمد ﷺ در قانون‌گذاری و پایداری و دوام نظام و قانون او، در طی دوره‌ها و قرن‌های دور و دراز، بهترین دلیل آن است که آن مرد آمیخته‌ای کم‌یاب از عظمت و والایی بود.^۱

فریدریش روکرت شاعر و شرق‌شناس آلمانی که به خاطر غنای فکری و سیطره عجیبش بر زبان آلمانی از برجسته‌ترین شعرای آلمانی شمرده می‌شود^۲ می‌نویسد: قوانین و برنامه‌های شایسته‌ای که محمد ﷺ برای امت خود و جهانیان به ارمغان آورده، درخور همه‌گونه احترام و ستایش است و دلیل معجزه بودن آیین او این است که در این زمان، شرایط لازم برای موفقیت هیچ یک از برنامه‌های وی وجود نداشت، ولی صداقت و خلوص نیت و بزرگی اهداف او، آن امور محال را به واقعیت‌های عینی تبدیل کرد.

کارل مارکس، فیلسوف آلمانی نیز می‌نویسد: شریعتی که محمد ﷺ آورد به منزله چشمه‌ای است که نیاز جویندگان را برآورده می‌سازد. او جامعه‌ای بنیاد نهاد که

۱. مسعود نوربخش، «منشور» (ضمیمه روزنامه رسالت)، شماره انتشار ۹۹.

۲. عبدالرحمن بدوی فرهنگ کامل خاور شناسان، ترجمه: شکر... خاکرند، ص ۱۷۸.

به عنوان نمونه درباره صلح طلبی حضرت محمد ﷺ ذکر می‌کند و می‌گوید: محمد ﷺ به جای خونریزی و قتل عام، پیوسته در فکر مذاکره و صلح بود.^۱ کارل آمسترانگ معتقد است که اگر خودخواهی، نفرت و نادیده گرفتن عقاید دیگران را کنار گذاشته و به دنبال راه حل جدیدی برای مقابله با حوادثی چون یازدهم سپتامبر باشیم، زندگی پیامبر اسلام ﷺ چنین راه حلی را به ما نشان خواهد داد.^۲

رینبه جنیون، خاور شناس فرانسوی نیز چنین می‌نویسد: به راستی که محمد پیامبر خدا ﷺ با آنکه به دانشگاهی از دانشگاه‌های روم یا مدرسه‌ای از مدارس ایران پای نگذاشته، اما قانونگذار و سیاستمداری بزرگ و خطیبی سخنور و رهبری عظیم و کار آزموده به شمار می‌آید.^۳

مستشرقان معاصری چون پی.ام. هولت و آن. ک. س. لمبتون در کتاب تاریخ اسلام درباره پیامبر ﷺ بر این عقیده‌اند که محمد ﷺ برای آنکه افکار و اندیشه‌های خود را عملی سازد و آنها را به صورت نهادها در آورد مواهب فراوانی از خود به عنوان یک سیاستمدار آشکار ساخت. با بصیرت و زیرکی در جنبه‌های مختلف هر وضعیت نظر می‌کرد و تمام توجه خود را به آن معطوف می‌کرد و می‌دانست چه وقت مردمان حاضر به پذیرش تصمیمی خواهند شد که با کمی فشار از خارج بر آنها تحمیل شده باشد. موهبت دیگر وی حسن معاشرت و لطفی بود که به پیروان خود داشت و می‌دانست چگونه اختلافات گوناگون موجود میان آنان را از بین ببرد. در انتخاب افراد برای مأموریت‌های مختلف بسیار به حکمت رفتار می‌کرد. پیشرفت سریع اعراب و گسترش و رشد فرهنگی اسلام از برآیند مجموعه‌ای از عوامل تاریخی بوده است، ولی مجموعه افکار و دسته مردان شایسته‌ای که بتوانند جهت واحدی به این توسعه بدهند، بدون دخالت موهبت‌های شخصی پیامبر ﷺ هرگز نمی‌توانست وجود پیدا کند.^۴

۱. کارل آمسترانگ، زندگی نامه پیامبر اسلام، ص ۱۳.

۲. کارل آمسترانگ، زندگی نامه پیامبر اسلام، ص ۲۴۱.

۳. مسعود نوربخش، «منشور» (ضمیمه روزنامه رسالت)، شماره انتشار ۹۹.

۴. آربری آ. ج، تاریخ اسلام ص ۹۹.

غار (اصحاب کهف) و حدیث اسکندر (ذوالقرنین) را برای وی بازگفته‌اند. وی در جای دیگر می‌نویسد: محمد ﷺ اندیشه گناه اصلی را از تورات اقتباس کرد.^۱ پرواضح است که اندیشه بروکلن براساس موهومات جاهلی شهدای قرطبه است. به راستی اگر چنین می‌بود که پیامبر اکرم ﷺ آموزگار مسیحی داشته، چرا در طول این همه سال که از آن زمان می‌گذرد کسی گزارش تاریخی مبنی بر این مطلب ارائه نکرده یا اگر چنین بود - که نبوده است - چرا در زمان خود پیامبر ﷺ که افراد بسیاری از راهبان مسیحی پیوسته در پی نقطه ضعفی از پیامبر ﷺ می‌گشتند تا او را به سخره گیرند، چنین ادعایی نداشتند.

با وجود این در میان خاور شناسان و مستشرقان افرادی می‌یابیم که به زیبایی از پیامبر اسلام ﷺ یاد کرده‌اند؛ از جمله، لوئی گارده در کتاب اسلام، دین و امت معتقد است که محمد ﷺ یقیناً همان کسی است که ابراهیم به درگاه خداوند دعا کرده و ظهورش را تمنا کرده بود. او در ادامه به جایگاه سیره پیامبر ﷺ در اذهان مسلمانان اشاره می‌کند و می‌نویسد: زندگانی پیامبر ﷺ با اخلاص و شرح و بسط فراوان به مراتب بیشتر از تاریخ انبیاء حرمت و مقبولیت دارد. تفضیلات بسیاری از محمد ﷺ و همسرانش و مخصوصاً اهل بیتش، یعنی علی علیه السلام داماد و پسر عمویش، فاطمه (علیها السلام) دختر بسیار محبوبش و دو پسر علی علیه السلام و فاطمه (علیها السلام)، یعنی حسن علیه السلام و حسین علیه السلام در بین عموم مسلمانان برقرار مانده که با شوق حرارت و عشق فراوانی می‌خوانند.^۲

کارل آرمسترانگ شرق شناس آمریکایی، نیز حضرت محمد ﷺ را یکی از نوادر در تاریخ بشریت می‌داند و می‌نویسد: محمد ﷺ در زمانی که مأموریت خود را آغاز کرد، هیچ گونه برنامه مدون از پیش تنظیم شده‌ای برای رسیدن به اهداف خود نداشت، چون چنین برنامه‌ای می‌بایست براساس رسوم جاهلیت، که در حمله، دفاع، قتل و انتقام گیری، خلاصه می‌شد تنظیم می‌گردید و حال آنکه او خود قصد حذف آنها را داشت. آرمسترانگ بر این باور است که نه تنها محمد ﷺ اهل جنگ و جدال نیست، بلکه پیروان خود را به شدت از این کار منع می‌کند. او جریان فتح مکه را

۱. مصطفی طباطبائی، نقد آثار خاورشناسان، ص ۳۵.

۲. لوئی گارده، اسلام، دین و امت، ترجمه رضا مشایخی، ص ۷۲ و ۷۳.

مسالمت‌آمیز شخصیت محمد ﷺ را مورد بررسی قرار می‌دهد، معتقد است هرگاه وضع اعراب را قبل از ظهور محمد ﷺ با اوضاع بعد از قیام او مقایسه کنیم و نیز با اندک تفکری در شعله عشق و علاقه‌ای که در قلوب چندین میلیون نفر برافروخته شده و تا به امروز به همان حال باقی است، توجه کنیم، به خوبی احساس می‌کنیم که اگر از تمجید و تکریم چنان مرد بزرگ و فوق‌العاده‌ای خود داری کنیم بی‌شرمی و بی‌انصافی است و باز اگر ظهور او را تصادفی کورکورانه بدانیم، مثل این است که درباره قدرت قاهر و نافذ خدای متعال شک کرده‌ایم.^۱

دیون پورت در ادامه بحث، تقدس پیامبر ﷺ را مد نظر قرار می‌دهد و می‌نویسد: محمد ﷺ به اندازه‌ای مورد احترام بود که هرچه با شخص او تماس پیدا می‌کرد، متبرک و مقدس بود، و هیچ نوع سادگی به پایه سبک و روش زندگی که انتخاب کرده بود نمی‌رسید.^۲ اما با وجود اینکه می‌بینیم افراد بسیاری از مستشرقان تحت تأثیر شخصیت پیامبر خدا ﷺ قرار گرفته‌اند و برای روشن کردن افکار عمومی و خالی کردن اذهان از تفکرات دوره جنگ‌های صلیبی تلاش‌های در خور تحسین انجام داده‌اند، افرادی نیز وجود دارند که نمی‌توانند شخصیت برجسته رسول خدا ﷺ را برتافته، هم‌چنان آتش بر خرمن جهالت‌های کهنه قرون وسطی می‌زنند. یکی از آن افراد را می‌توان کارل بروکلمن خاور شناس آلمانی برشمرد. اگر چه انتظار نمی‌رود بروکلمن یا دیگر خاورشناسان مشتاقانه به اسلام بنگرند، ولی این انتظار هست که محققانه و عالمانه با اسلام روبه‌رو شوند و در اسلام شناسی خود شرایط انصاف را از یاد نبرند. بروکلمن درباره پیامبر گرامی اسلام ﷺ و مسلمانان سخنانی را به قلم می‌آورد که غیر علمی و بی‌اساس است، چنان که درباره رسول خدا ﷺ می‌نویسد: شکی نیست که آشنایی محمد ﷺ با کتاب مقدس بسیار سطحی و مشتمل بر خطاهایی چند بوده است. او درپاره‌ای از این خطاها، وامدار اساطیر یهودی بوده که در داستان‌های تلمود آمده‌اند. اما بالاتر از این، بدهی بزرگ‌تری است که وی به آموزگاران مسیحی خود دارد؛ همان کسانی که انجیل کودکی مسیح و ماجرای یاران

۱. جان دیون پورت، محمد و قرآن، ترجمه غلامرضا سعیدی، ص ۱.

۲. همان، ص ۴۲.

قاطع رسالت زمینی خود هنگام فتح مکه، حتی علی رغم احساسات متفق ارتش پیروزمند خود، مروّت و گذشت فوق بشری از خود نشان داد.^۱ فریتیوف معتقد است که اگر می‌خواهیم از پیامبر اسلام ﷺ سرمشق گرفته آن‌را الگو قرار دهیم، لازمه‌اش این است که قدرت و تسلط بر نفس خود، کرم در حق دیگران، آرام و سکون در برابر خدا و به وسیله خدا را مد نظر داشته به آنها پایبند باشیم. این سرمشق گرفتن به علاوه مستلزم قناعت در برابر دنیا، شرف در نهاد خود، صدق در برابر خدا، و در نهاد خود می‌باشد.^۲

در ادامه راه فریتیوف و در دفاع از پیامبر ﷺ آنه ماری شیمل، تبیین آیات الهی را در آمریکا به سال ۱۹۹۴م منتشر کرد. او در این کتاب پیامبر اسلام ﷺ را شخصی با عظمت یاد می‌کند و معتقد است که برکت ذاتی آن جناب چنان عظیم و شدید بود که اولاد و نسل ایشان از دخترشان فاطمه (علیهاالسلام) نیز دارای قداست و حرمت خاصی قلمداد شدند.^۳

پطروشفسکی شرق شناس روسی و استاد دانشگاه لنینگراد، محمد ﷺ را شخصی تاریخی می‌داند و به لحاظ اخلاق فردی، او را رحیم و شفیق معرفی می‌کند، که چون به ثروت رسید^۴ هرگز هیچ فرصتی را برای کمک به یتیمان و درویشان از دست نداد.^۵ البته باید دقت داشت که در برخی از موارد وی نیز مانند برخی از مستشرقان راه نادرست را درپیش گرفته است که باید با احتیاط با آن برخورد کرد. جان دیون پورت چنین معتقد است که شخصیت محمد ﷺ را به عنوان یک نفر مصلح دینی و قانون‌گذاری که قرن هفتم میلادی در آسیا قیام کرده است باید مورد مطالعه و تحقیق قرار داد. او همچنین عقیده دارد که بدون شک اگر محمد ﷺ را یکی از نوادر جهان و منزه‌ترین نابغه‌ای که گیتی تاکنون توانسته است پرورش دهد به شمار نیاوریم، همانا باید او را بزرگ‌ترین و یگانه شخصیتی دانست که قاره آسیا می‌تواند به وجود چنان فرزندی بر خود ببالد. جان دیون پورت که با نگاهی

۱. شوئون فریتیوف، شناخت اسلام، ترجمه ضیاء الدین دهشیری، ص ۱۲۹.

۲. همان، ص ۱۲.

۳. آنه ماری شیمل، تبیین آیات خداوند، ترجمه: عبد الرحیم گواهی، ص ۴۲۱.

۴. شاید منظور پطروشفسکی، پس از ازدواج با حضرت خدیجه باشد.

۵. پطروشفسکی، اسلام در ایران، ترجمه: کریم کشاورز، ص ۲۴ و ۲۳.

انبیاء و اولیای الهی از آدم تا قیام قیامت است. تفاوت عمده‌ای بین پیامبر ﷺ و مردم دیگر وجود دارد. اول از همه اینکه محمد ﷺ بنده کامل الهی است. هر آنچه در عالم هستی است عبد خدای تعالی است، اما ابنای بشر به جهت حمل ودیعه و امانت الهی، برای اینکه بتوانند استعدادهای انسانی نهفته خویش را به منصفه ظهور برسانند باید این بندگی و عبودیت را از روی میل و اختیار خویش پذیرا شوند. این تسلیم اختیاری نفس و یا وجود خویش به محضر خداوند، برترین خصلت نهاد و سرشت بشری آن جناب است. از این قرار قرآن نیز از وی به عنوان عبد خداوند نام می‌برد. اما این همه داستان محمد ﷺ نیست. وی به عنوان بنده برگزیده و کامل خداوند، همچنین خلیفه کامل الهی نیز هست.^۱

آنان همچنین ادامه می‌دهند که آنچه محمد ﷺ را از دیگر اولاد آدم متمایز می‌گرداند این است که وی موافق و بر طبق کمال مسئولیت انسان بودن زیسته است و چنان این مسئولیت را خوب به انجام رسانده که خداوند او را به عنوان رحمتی برای همه جهانیان برگزیده است.^۲

فریتیوف شوئون، دیگر شرق شناس اروپایی به دفاع از پیامبر اکرم ﷺ برخاسته، به نقد کسانی می‌پردازد که ازدواج‌های پیامبر ﷺ را نوعی شهوت‌رانی می‌دانند و آن را خلاف زهد و ریاضت بر می‌شمارند. او می‌نویسد: اینان اولاً فراموش می‌کنند که زندگی زناشویی، خشونت، فقر و روزه‌ها را سلب نمی‌کند و آنها را نه آسان می‌گرداند نه دلپذیر. علاوه بر این، ازدواج برای پیغمبر ﷺ خصلت روحانی شده داشته، نظیر همه چیز در زندگی چنین وجودی، و به سبب آن شفافیت و تجلی ماوراءطبیعت بوده که در آن حال با پدیدارها همراه است. وانگهی اغلب ازدواج‌های پیغمبر ﷺ جنبه سیاسی داشته است و بالاخره محمد ﷺ به حد کافی سرمشق‌هایی در امساک‌ها و کف نفس‌های طولانی در عهد شباب خود- که به ویژه شهوت و هوس شدیدترین عواطف است- دارد. فریتیوف در ادامه به نکته‌ای دیگر اشاره می‌کند و در صدد رفع اتهام دیگری از پیامبر ﷺ برمی‌آید. او می‌نویسد: نکوهش دیگری که اغلب بر او روا می‌دارند، سخت دلی است که باید گفت رسول خدا ﷺ در مرحله

۱. ساچیکو موراتا و ویلیام چیتیک، سیمای اسلام، ترجمه: عبدالرحیم گواهی، ص ۴۳۵.

۲. همان، ص ۴۳۶.

حدود چهل و سه سال بعد و در سال ۱۷۵۱م فرانسیس واتر کتابی درباره آداب و روحيات ملت‌ها منتشر ساخت و محمد ﷺ را متفکر سياسي بزرگ و بنيانگذار يك دين عقلايی معرفي نمود. شرق شناس هلندي، ژان ژاکوب ريسک که محققي بي‌همتا در علوم و زبان عربي بود، در زندگي محمد ﷺ پيدايش اسلام، درجات عميق و والايی از الوهيت و وحی الهی را يافته بود.^۱ هنري کامت دُبولاینويليرس کتاب زندگي ماهومد را در پاریس در سال ۱۷۳۰ و در لندن در سال ۱۷۳۱ انتشار داد. او همچنين به مخالفت با اين ایده پرداخت که محمد ﷺ برای جهان گشايی و سروري بر دنيا اين راه را برگزید.

با همه اين تلاش‌ها، تعصب قديمی آن‌چنان جا افتاده بود که اين نويسندگان نتوانستند از بيان جملايی بر ضد محمد ﷺ برای زنده نگه داشتن تعصبات قرون وسطايی خودداری نمايند؛ مثلاً سيمون اوکلی که قبلاً از آن نام برديم، محمد ﷺ را مردی بسيار زيرک و هشيار می‌داند که با رفتاری پسندیده، اما ظاهري، سعی در پنهان نمودن شهوت قدرت طلبی و جنون جنسی خود دارد.^۲ اين نوع نگرش به شخصيت رسول خدا ﷺ را بايد برآيند جهل و نادانی اين گونه افراد و تعصب آنان به مسيحيت دانست. پرفسور مارگر ليوت در کتابی که به نام زندگي پيامبر ﷺ نوشته، او را به صورت راهزن عربستان معرفي می‌کند. به نظر اين خاور شناس معروف، پيامبر ﷺ هنگام اقامت در مدینه در رأس امت غارت‌گری جای گرفته بود.^۳ البته نبايد حقيقت را نادیده گرفت و راه بی‌انصافی پيمود؛ چرا که گروهی هم وجود دارند که منصفانه و با ديدی باز به شخصيت رسول خدا ﷺ نگريسته‌اند که در ادامه به برخی از آنها اشاره خواهد شد.

ديدگاه‌های منصفانه

ساجیکو موراتا و ويليام چيتیک در کتاب سيمای اسلام به خوبی به توصيف رسول خدا ﷺ پرداخته می‌نويسند: محمد ﷺ شکل (صورت) تحقق يافته الهی است که نزد مسلمانان، بالاتر و متعالی‌تر از هر صورت (شکل) فعلیت يافته الهی ديگر، يعنی

۱. کارل آرمسترانگ، زندگي نامه پيامبر اسلام ﷺ، ص ۴۰.

۲. همان، ص ۴۱.

۳. محمد خاتم پيامبران، ج ۲ ص ۲۸۲.

نفرت شدیدی که از زمان جنگ‌های صلیبی به بعد، در ذهن اروپائیان جای گرفته بود، زود به نظر می‌رسید.^۱ سنت برنارد در اوایل قرن دوازدهم میلادی (حدود قرن پنجم هجری) به شدت با مسلمانان مخالف بود و آنان را به سبب بی‌دینی و غصب حقوق عیسویان دشمن می‌دانست و بدین جهت مردم را به جنگ صلیبی دعوت می‌کرد.^۲

به هر حال در قرن هیجدهم مردم اروپا در پی درک منطقی‌تری از اسلام برآمدند،^۳ چرا که علم در جهان اسلام بسیار پیشرفت کرده بود و دانشمندان بسیاری چون ابن سینا، فارابی و ابوریحان بیرونی در علوم مختلف تربیت شده بودند. اروپائیان برای اینکه بتوانند علوم جهان اسلام را کسب کنند می‌بایست جهالت‌های کهنه را دور ریخته، در صدد برقراری رابطه مسالمت‌آمیزی با مسلمانان برآیند. این انگیزه باعث شد غربیان برای شناخت اسلام و به خصوص رهبر آن حضرت محمد ﷺ بکوشند و کتب بسیاری در این زمینه به رشته تحریر در آورند.

دیدگاه مستشرقان درباره رسول خدا ﷺ

نخستین اندیشه‌ای که مسیحیان از شخص پیامبر اسلام ﷺ در ذهن خود جای داده و آن را شکل داده بودند، این بود که محمد خدای صحرا نوردان و بیابان نشینان (اعراب) است که امتیازات ملکوتی و الهی به او داده شده است و از آفریده‌ای که به عقیده عموم مسیحیان «عیسی مسیح» خدای حقیقی شناخته شده بود، محمد به شکل بتی مورد پرستش است.^۴

بعد از دوران رنسانس و در عصر طلایی علم در جهان اسلام، به تدریج حضرت محمد ﷺ به عنوان یک حکیم و اندیشمند و منطقی روشنگر، در میان اروپائیان شناخته شد، به طوری که سیمون اوکلی در سال ۱۷۰۸م کتاب تاریخ سارکن‌ها را منتشر کرد. او در این کتاب، اسلام را به عنوان دین شمشیر معرفی نمود و کوشید تا جهاد را از دیدگاه اسلامی آن در قرن هفتم میلادی بررسی نماید.

۱. کارل آرمسترانگ، زندگی نامه پیامبر اسلام ﷺ، ص ۳۱.

۲. محمد خاتم پیامبران، ج ۲، ص ۱۸۸.

۳. همان، ج ۲، ص ۲۳۴.

۴. همان، ج ۲، ص ۲۸۱.

برخی از مسیحیان تندرو و توهین به پیامبر اسلام ﷺ باعث می‌شد که مسلمانان به ناچار عکس‌العمل نشان داده، افراد جسور را به اعدام محکوم کنند. این حرکات چهره اسلام را کم‌کم از محبوبیت انداخت و نزد عامه مردم اروپا، اسلام به دین خشونت شهره گردید و ذهنیت جمعی مسیحیت به سمت دشمنی با اسلام پیش رفت و پس از جنگ‌های صلیبی این روند شدت بیشتری به خود گرفت.

مهم‌ترین تلاشی که در قرن دوازدهم برای ارائه تصویر روشن‌تری از اسلام به عمل آمد به وسیله پیتز نربل پایه ریزی شد.^۱ پس از او در اوایل قرن سیزدهم، قدیس مسیحی کوشید با بحث و تبادل اندیشه و نه از راه زور، راهی به درون دنیای اسلام باز نماید.^۲ به گفته پروفیسور سازرن اولین نویسنده اروپایی متعلق به قرن دوازدهم میلادی که با نظر حقیقت‌جویی و حقیقت‌بینی در باب اسلام سخن گفته است، ویلیام از اهالی مامز بوری (در انگلستان) بوده است که تفاوت میان عقاید بت پرستی و خرافات قوم اسلام و عقاید توحید و خداپرستی اسلام را خوب فهمیده و بر خلاف اندیشه‌های جاری بین عوام الناس عیسوی مذهب، صریح اظهار داشته است که بر حسب دین اسلام حضرت محمد ﷺ خدا نیست، بلکه پیغمبر خداست. فرد دیگری که در این عصر حقیقت‌جویی و حقیقت‌گویی او سزاوار تمجید است، پطروس الفونسی است، یک نفر یهودی اسپانیایی که در سال ۱۱۰۶ به دین مسیح گروید و سپس به انگلستان رفت. وی علاوه بر آنکه اولین مترجم و ناقل افسانه‌ها و داستان‌های شرقی به زبان لطینی و اولین کوشنده در راه نشر علوم اسلامی در اروپا بود، اولین شرح زندگی پیغمبر و بیان دین اسلام را هم که ارزش ذاتی دارد، به جا گذاشته است.^۳

آغاز فعالیت‌های مسالمت آمیز

در دوران رنسانس، مطالعه و یادگیری زبان عربی در میان دانشجویان و محققان غربی رواج یافت و در نتیجه برداشت بهتر جهانی جایگزین تعصبات خشک قدیمی گردید. با وجود این هنوز زمان برای جایگزین کامل این تفکرات به جای تعصب و

۱. کارل، آرمسترانک، زندگی نامه پیامبر اسلام ﷺ، ص ۳۱.

۲. همان، ص ۳۲.

۳. محمد خاتم پیامبران، انتشارات حسینیہ ارشاد، ج ۲، ص ۱۸۳.

است که از نیاکان قرون وسطایی خود به میراث برده‌اند. از تلخی و سختی جنگ‌های صلیبی و جنگ‌های دیگر بر ضد مسلمانان این نتیجه حاصل شده بود که مسلمانان و به ویژه پیامبر اسلام ﷺ را مجسمه هرچه بدی است بدانند و اثر متداوم تبلیغ این اندیشه هنوز از طرز تفکر مردم مغرب زمین نسبت به اسلام محو نشده است.^۱ بر همین اساس می‌بینیم در برخی از کشورهای اروپایی مانند دانمارک، تصویری موهن از پیامبر اسلام ﷺ به چاپ می‌رسد و نه تنها هیچ‌گونه برخوردی با این حرکت صورت نمی‌گیرد، بلکه در کشورهای دیگر نیز تکرار می‌شود.

تکرار چنین حرکاتی که در اروپا و دنیای غرب صورت می‌گیرد، این امر را ضرور می‌نماید که نگاهی به سیمای پیامبر خدا ﷺ از دیدگاه غربیان، داشته باشیم تا ببینیم چه اندازه به واقعیت نزدیک یا از آن دورند. در این نوشتار سعی گردیده در حد امکان با ارائه نظریه‌های مستشرقان سیر حرکت آنها به سوی شناخت پیامبر اسلام ﷺ دنبال شود. چنان‌که بیان شد، در این نوشتار به دنبال پاسخ این پرسش هستیم که غربیان با وجود تعامل دیرینه‌شان با جهان اسلام چگونه به پیامبر اسلام به عنوان یک رهبر دینی نگاه می‌کنند؟

برای دست یافتن بر دادن نظریات همه مستشرقان به مطالعه فراوان و تحقیقات گسترده نیاز است که از عهده نویسنده خارج است. بنابراین در نوشتار حاضر سعی نداریم تمام جوانب را بررسی کنیم و به جمع بندی کلی برسیم، بلکه تنها به گزارش نمونه‌هایی از نظریات خاور شناسان اکتفا نموده ایم. در این مقاله سعی شده نظریات افراد از قرون اولیه شروع شده و تا دوره معاصر ادامه پیدا کند؛ اگر چه گاهی ممکن است این نظم رعایت نشده باشد.

تعامل اسلام و غرب

از زمانی که اسلام وارد اروپا شد و سربازان مسلمان گام بر سرزمین آندلس اسپانیا گذاشتند، همواره تعاملی میان مسلمانان و مسیحیان برقرار بوده است، و سال‌ها در فضایی آرام و صلح‌آمیز زندگی کرده‌اند؛ اما در هر عصر و زمانی گروه و عده‌ای تند رو وجود دارند که نمی‌توانند چیزی فراتر از آنچه قبول دارند، بپذیرند. حرکات

^۱. آربری آج، تاریخ اسلام، ترجمه احمد آرام، ص ۶۴.

نیست و از قرن‌ها پیش شروع شده، اما به نظر می‌رسد در زمان حاضر شدت بیشتری گرفته و به صورت برنامه‌ریزی شده و با متدی روشن‌تر حرکت می‌کند. در سال ۸۵۰ میلادی یک راهبه مسیحی به نام پرفکتوس که برای خرید به بازار شهر قرطبه پایتخت آندلس اسپانیا رفته بود، توسط گروهی از اعراب به مناظره دعوت شد که بگوید آیا مسیح علیه السلام از لحاظ مقام پیامبری برگزیده تر بوده یا محمد صلی الله علیه و آله. پرفکتوس با وجود اینکه می‌دانست اهانت به پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله در امپراتوری اسلامی گناهی نابخشودنی است، ابتدا کمی احتیاط کرد، اما به ناگاه هیجان زده شد و به داد و فریاد پرداخت و پیامبر اسلام را فردی شارلاتان، زن پرست و آنارشویست معرفی نمود. چند روز بعد راهب دیگری به نام اسحاق نزد قاضی حاضر و هیجان زده و از خود بی‌خود شده، به توهین به محمد صلی الله علیه و آله پرداخت. چند روز نگذشت که این حرکت تکرار شد و شش راهب دیگر باز هم نزد قاضی حاضر شدند و به شخصیت پیامبر صلی الله علیه و آله حمله نمودند.

اتهامات وارده بر محمد صلی الله علیه و آله از سوی شهادت طلبان قرطبه،^۱ بر اساس زندگی نامه‌ای بود که در آن، او به عنوان یک شعبده باز دروغ گوی شهوت پرست و خوش گذران معرفی شده بود که پیروان خود را به این امور تشویق و عقاید خود را نیز با شمشیر به دیگران تحمیل می‌نموده است.^۲

۲۵۰ سال بعد هنگامی که اروپا در آستانه ورود به صحنه بین‌المللی بود، افسانه‌های مسیحیت مجدداً همین چهره از محمد صلی الله علیه و آله را به تصویر کشیدند. برخی تلاش‌هایی جدی برای نشان دادن چهره واقعی پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله انجام دادند، ولی تصویر محمد صلی الله علیه و آله در اذهان عمومی همان تصویر قرطبه بود. او به بزرگترین دشمن هویت اروپایی تبدیل گردید که آثاری از این تفکر افسانه‌ای همچنان زنده است و هنوز هم برای بسیاری از مردم، عادی است که فکر کنند محمد صلی الله علیه و آله اسلام را وسیله فتح دنیا و تحمیل عقاید خود با شمشیر قرار داده است،^۳ این بدبینی تأثیر پیش‌دآوری‌هایی

۱. گروهی از مسیحیان تند رو که نزد قاضی حاضر می‌شدند و به شخصیت پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله توهین می‌کردند.

۲. کارل آرمسترانگ، زندگی نامه پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله، ترجمه، کیانوش حشمتی، ص ۱۸.

۳. همان.

در حدیث دیگران

مهدی سالاری

عضو حلقه علمی تاریخ اسلام / دانش آموخته دوره نیمه تخصصی تاریخ اسلام

چکیده

از زمانی که اسلام وارد اروپا شد همواره تنش‌ها و تعاملاتی میان اسلام و دیگر ادیان وجود داشته است. غرب و به خصوص مسیحیان بیشترین تنش را با اسلام ایجاد کردند آنان همواره از اسلام و پیامبر آن دیدی نادرست داشته، از هر فرصتی برای ضربه زدن به آن دریغ نمی‌کردند. افراد بسیاری در جنگ نظامی علیه اسلام (جنگ‌های صلیبی) دست به قبضه شمشیر بردند و عده‌ای دیگر از راه فرهنگی و نوشتن کتاب وارد صحنه کارزار شدند. اما عده‌ای به دور از هر هیاهویی بسیار منطقی با این مسئله برخورد کردند و به شایستگی از محمد ﷺ سخن گفتند. تلاش پیترو نربل در قرن دوازدهم از مهم‌ترین آنها است و بعدها بسیاری دنباله‌رو او شدند.

کلید واژه‌ها: پیامبر اسلام ﷺ، مسیحیت، غرب، جهان اسلام، مستشرقان، مسلمانان.

مقدمه

خوش‌تر آن باشد که سر دلبران گفته آید در حدیث دیگران چندی است که در غرب حرکتی شدت گرفته که در طی آن بعضی از غربیان به مقابله با اسلام و رهبر آن حضرت محمد ﷺ برخاسته‌اند. اگرچه این حرکت تازه

می‌دانند.^۱ دولتی که بدون آن، امکان بر پایی تمدن اسلامی وجود نخواهد داشت. تمایز مرحله «دولت اسلامی» با مرحله پیشین، اسلامی شدن همه جانبه روش و منش دولتمردان در «دولت اسلامی» است که به اسلامی شدن از درون تعبیر می‌شود؛ اما در مرحله پیش، نظام اسلامی مقدمات ارتقای به این مرحله را برای معماران تمدن اسلامی در میان حاکمان فراهم می‌سازد.

از منظر آیه الله خامنه‌ای پس از تشکیل «دولت اسلامی» باید بتوان جامعه و کشوری اسلامی را سامان داد.^۲

کشوری که ساکنان آن، اهالی تمدن آینده اسلام هستند. «از این مرحله که عبور کنیم، بعد از آن دنیای اسلامی است. از کشور اسلامی می‌شود دنیای اسلامی درست کرد. الگو که درست شد، نظایرش در دنیا به وجود خواهد آمد.»^۳

منابع

۱. آیه الله خامنه‌ای، سیدعلی؛ نیر اعظم.
۲. آیه الله خامنه‌ای، سیدعلی؛ حدیث ولایت.
۳. آیه الله خامنه‌ای، سیدعلی؛ حوزه و روحانیت.
۴. امام خمینی، روح الله؛ نبوت (از مجموعه آثار موضوعی تبیان).
۵. مطهری، مطهری؛ نهضت‌های اسلامی در صدساله اخیر.
۶. خوشاهی، هادی؛ نهضت‌های اسلامی معاصر.
۷. شریعتی، علی؛ تاریخ تمدن.
۸. شریعتی، علی؛ اسلام‌شناسی (دانشگاه مشهد).
۹. دورانت، ویل؛ تاریخ تمدن.
۱۰. فصلنامه مطالعات اسلامی، دانشگاه فردوسی مشهد.

میراث تمدن رسول خدا ﷺ

از نکات قابل بررسی در اندیشه رهبر انقلاب اسلامی، باور ایشان به تبلور میراث تمدن پیامبر در «فقه اسلامی» است. میراثی که از آن به ذخیره‌ای ارزشمند برای ساماندهی حیات مسلمین یاد می‌کنند.^۱ اعتقادی که در باور اندیشمندان امروز جهان اسلام، از آن به «تمدن فقهی» یاد می‌شود.^۲

آیه الله خامنه‌ای، در راستای ایده خویش برای تجدید بنای تمدن نوین اسلامی که به برکت نهضت اسلامی معاصر در قالب انقلاب اسلامی ایران تبلور می‌یابد، می‌گوید: «عزیزان من! برای این ملت، قضیه بنای یک نظام و تمدن اسلامی و یک تاریخ جدید، جدی است.»^۳ این بیان، اوج اهتمام راهبر انقلاب را برای برپایی تمدن اسلامی در جهان امروز و رفعت عزت معرفت دینی مسلمانان، آشکار می‌سازد.

آیه الله خامنه‌ای ضمن اعتقاد به اهدافی کلان برای تمدن نوین مسلمانان، چون ساختن انسانی با طراز اسلامی و تولید دانش همراه با معنویت و اشاره به ساخت و تأمین زندگی دنیوی و اخروی ساکنان این تمدن نوین به بیان راه‌ها و مسیر دستیابی به این اهداف نیز می‌پردازند و با بیان تقوای امت و جماعت مسلمین از آن به بایسته‌ترین راه‌های نیل به اهداف یاد می‌کنند.^۴

ایشان نیل به اهداف تمدنی را در پنج مرحله بازخوانی می‌کنند. اول: انقلاب اسلامی که بایستی پایه‌های نوین را خرابه‌ای پر فساد جایگزین نماید تا مجال رشد و ریشه فراهم گردد.^۵

بعد از انقلاب، تشکیل نظام و حکومت اسلامی را برای «پیاده کردن طرح مهندسی و شکل کلی اسلامی» ضروری پنداشته،^۶ گام بعدی را پیدایش «دولت اسلامی»

^۱. نامه رهبری به مؤسسه دایرة المعارف اسلامی اهل بیت (۶۹/۱۱/۲).

^۲. ر.ک: مقاله دکتر حسین ناصری در فصلنامه مطالعات اسلامی دانشگاه فردوسی مشهد.

^۳. بیانات رهبری در دیدار دانش‌آموزان و دانشجویان (۷۳/۸/۱۱).

^۴. خطبه‌های نماز جمعه (۸۴/۵/۲۸).

^۵. بیانات در دیدار کارگزاران نظام (۷۹/۹/۱۲).

^۶. همان.

جهان‌شمولی قواعد زندگی و زیست در تمدن نبوی،^۲ مردم‌سالاری دینی در حکومت پیامبر،^۳ تعیین مدیر بر اساس شاخصه‌های الهی،^۴ پیوستگی اهالی تمدن مدینه و حاکم اعظم آن^۵ و توانایی و صلابت در برابر دشمنان،^۶ همگی از سرشاری تمدن شهر پیامبر حکایت دارد. تمدنی سرشار از درخشندگی که یادآور دوران طلایی مورد ادعای مورخان در تاریخ بشر است.

در اندیشه رهبر انقلاب، توجه به ادوار تمدن اسلامی و مناطق و کانون‌های درخشندگی آن در طول تاریخ، بارها تکرار می‌شود.^۷ تکراری که در پی آگاهی بخشی و عزت‌آفرینی و تقویت اراده، رشد و پیشرفت در جامعه اسلامی امروز با تکیه بر گذشته درخشان اوست.

آسیب‌شناسی تمدن مسلمانان

آسیب‌شناسی تمدن مسلمانان از فصول پُر تأمل اندیشه رهبر معظم انقلاب است. در نگاه رهبری، سه عامل «ایمان، مجاهدت و پرهیز از تفرقه» شرط اعتلای تمدن مسلمانان بوده است^۸ که بی‌توجهی به این سه، و یا هجمه دشمنان به آن، زمینه افول تمدن مسلمانان را فراهم می‌آورد.

رهبر انقلاب با هشدار در این زمینه، سیاست اندلسی کردن ایران در این راستا ارزیابی می‌کنند.^۹ سیاستی که در اضمحلال اخلاقی حرکت اسلامی ایران تلاش می‌کند.

۱. همان.

۲. بیانات رهبری در دیدار کارگزاران نظام، (۸۲/۲/۲۹).

۳. خطبه‌های نماز جمعه (۶۲/۴/۱۰).

۴. بیانات رهبری در دیدار مردم پاکدشت (۸۳/۱۱/۱۰).

۵. بیانات رهبری در دیدار کارگزاران نظام (۷۶/۲/۶).

۶. بیانات رهبری در دیدار آزادگان، (۶۹/۶/۱).

۷. آیه الله خامنه‌ای، نیر اعظم، ص ۲۳۲ و ۲۳۵.

۸. بیانات رهبری در اجلاس سران (۷۶/۹/۱۸).

۹. بیانات رهبری در جمع جوانان استان سیستان و بلوچستان.

آیه الله خامنه‌ای ایجاد تمدن اسلامی را نتیجه خدا محوری می‌داند،^۱ به گونه‌ای که عشق به کار و سازندگی برای خدا را ردایی می‌داند که تمامی اقشار و اصناف حاضر در مدینه النبی را پوشانده بود و خلاصه همه برای خدا کار می‌کردند. هدف دوم و ویژگی بعدی تمدن پیامبر، ساخت و حضور یک محیط سالم و صحیح برای معیشت انسان و زندگی انسانی است.^۲

اساس کار در تمدن شهر پیامبر بر عدالت و قسط و رساندن هر حقی به حقدار - بدون هیچ ملاحظه‌ای - است^۳ بنابراین عدل و قسط محیط سالم را برای رشد معیشت انسانی فراهم می‌آورد؛ چرا که عدل، حیات آورنده است.

آیه الله خامنه‌ای روش انبیا را از ابتدا حرکت و اقدامی می‌داند که در راستای عدالت شکل می‌گیرد. عدالت که از شعارها و اهداف اساسی پیامبران است، به صورت «استقرار حاکمانه عدالت اجتماعی» تبلور می‌یابد.^۴

بنابراین با استقرار حاکمانه عدالت اجتماعی است که عدالت زوایای پیدا و پنهان اجتماعی انسانی را پُر می‌کند.

اما علم و معرفت به معنای واقعی آن از نقاط درخشان بر قامت تمدن رسول خدا است. تمدنی که پایه همه امور آن، دانستن، شناختن، آگاهی و بیداری است. در این تمدن، کسی را کورکورانه به سمتی حرکت نمی‌دهند و مردم را با آگاهی و معرفت و قدرت تشخیص به نیرویی فعال - و نه نیروی منفعل - بدل می‌کنند.^۵

از نگاه رهبر معظم انقلاب، به هر سوی از تمدن نبی مکرم اسلام که دقت شود شاخصه‌ها و ویژگی‌های ممتاز خودنمایی می‌کند. صفا و اخوت،^۶ صلاح اخلاقی و رفتاری در تار و پود مدینه،^۷ اقتدار و عزت،^۸ کار و حرکت و پیشرفت دائمی،^۱

^۱ خطبه‌های نماز جمعه (۸۰/۲/۲۸).

^۲ بیانات رهبری در دیدار کارگزاران نظام، (۷۴/۹/۲۹).

^۳ خطبه‌های نماز جمعه (۸۵/۲/۲۸).

^۴ بیانات رهبری در دیدار کارگزاران نظام، (۷۴/۹/۲۹).

^۵ همان.

^۶ مصاحبه رهبری با مجله آینده سازان (۶۵/۷/۲۱).

^۷ خطبه‌های نماز جمعه، (۸۰/۲/۲۸).

^۸ همان.

و برادران دینی و رفتار شایسته با ملل دیگر، از عوامل ماندگاری فکر و تمدن و فرهنگ نبوی از نگاه رهبر انقلاب است.^۱

۵- آیه الله خامنه‌ای با اشاره به نقش تزکیه در نهضت تمدنی پیامبر- که در تمامی دوران‌های حیات آن اعظم الهی بر آن مداومت می‌شد، عنصر تزکیه و تعلیم را پیرایش امت و راهبری او به سوی خیر و صلاح واقعی‌اش می‌شمارد.^۲ مفهومی که بعد از انقلاب اسلامی در ایران نیز بارها در توصیه‌های ایشان به مسئولان و مردم خودنمایی می‌کند و اهمیتی را دو چندان می‌سازد.^۳ از نگاه ایشان تزکیه، پیرایشی است که در تمامی زمان‌ها باید امت را بدان از کجی‌ها و ناپاکی‌ها رها ساخت.

۶- عنصر مجاهدت و فداکاری که حد اعلای آن در شهادت رخ می‌نماید، از آن عوامل نه چندان پیدایی است که به همت اصحاب نبی اسلام، پایه‌های تمدن اسلامی را مستحکم و خلل‌ناپذیر ساخته است. شهادت‌هایی که به سبب وقوعش در فضایی دوران‌ساز اجری صد چندان و ضرورتی بی‌گمان دارد.^۴ ویژگی‌های تمدنی شهر پیامبر

آن چنان که هر انسان معتقد و متعهد به دین و معارف اسلام، صاحب مکارم و فضایی است، از نگاه رهبر انقلاب، جامعه پیامبر نیز دارای ویژگی‌های ممتازی بود که برای امت امروزی‌اش درس است و درمانگر.

ویژگی و شاخص اول، ایمان و معنویت است. «انگیزه و موتوری پیشرونده حقیقی در نظام نبوی، ایمانی است که از سرچشمه دل و فکر مردم می‌جوشد دست و بازو و پا و وجود آنها را در جهت صحیح به حرکت وامی‌آورد.^۵

۱. بیانات رهبری در دیدار کارگزاران نظام، (۸۰ / ۷ / ۲۳).

۲. همان.

۳. آیه الله خامنه‌ای، حدیث ولایت، ج ۳، ص ۱۲.

۴. بیانات رهبری در دیدار خانواده شهدا (۶۸ / ۸ / ۲۴).

۵. همان.

از این منظر، پیامبر اعظم «اندیشه‌سازی» و بعد «انسان‌سازی» و سپس «امت‌سازی» را برای پیشبرد نهضت تمدنی خویش و جهت همتش می‌سازد که تبلور فراگیر آن در مدینه و در اجتماعات مسلمین نمود می‌یافت.^۱

خطوط حاکم بر تمدن پیامبر

اگر عقاید را زیرساختی اولین برای حرکت پیامبر بدانیم، باید بگوییم این اعتقادات که چیزی جز معارف زلال وحی نبود، عنصر جامعیت و ساماندهی حیطه‌های گوناگون حیات بشر را هدف خود می‌ساخت. پس بدیهی است، نظامی که پیامبر بر مبنای این اعتقادات شکل می‌داد، خطوط زیر را در خود نمایان سازد.

۱- پیامبر، معارف وحی را شفاف بیان می‌داشت و عمل می‌کرد. معرفت و معارف در عصر نبی، روشن و بی‌پیرایه بیان می‌شد و با هر بد فهمی و سوء برداشت مقابله می‌گشت. ابهامی وجود نداشت تا بعد، به بهانه‌اش انحرافی در این باغ نونهال رونمایی کند. پس فضایی سالم برای فهم و درک فراهم بود. فضایی که اولین شاخصه لازم برای هر محیط تربیتی است.^۲

۲- عدالت مطلق به دست پیامبر در همه جا و برای همه کس جاری بود و چونان نگینی بر تارک شهر پیامبر می‌درخشید.^۳

۳- عبودیت، در تمامی اجزای عمل فردی و اجتماعی شهر رسول خدا ساری بود و تنها خدا فصل الخطاب هر آمد و شدی بود.^۴

۴- آنچه تمدن‌ها را در اعماق ذهن تاریخ به فراموشی می‌سپارد، عدم انعطاف و حضور عاطفه در حاکمان و مردمان آن می‌باشد. از آنجا که عشق به خدا، در پرتو تربیت پیامبر در ساخت «اندیشه، انسان و امت» او متبلور بود، جامعه نبوی، کانون محبت و دوستداری بود. اوج‌گیری محبت به همسر، فرزند، پدر و مادر، همسایگان

۱. آیه الله خامنه‌ای؛ نیر اعظم، ص ۱۹۸.

۲. خطبه‌های نماز جمعه، (۷۷/۲/۱۸).

۳. همان.

۴. همان.

«تمدن را چه کسانی به وجود آوردند؟ تمدن یونان و روم قدیم، که اروپای امروز در اواخر قرن بیستم هنوز به آن می‌نازد و در تاریخ و تفسیرهای علمی خود، آن را به رخ همه می‌کشد، هر قدمش مترتب بر قدم‌های قبلی بوده است.

مگر یک تمدن عظیم، همین طوری از یک کویر می‌جوشد؟... اما در مورد اسلام چنین شد. عده‌ای که سواد خواندن نداشتند... تمدنی عظیم را پی‌ریزی کردند. شما ببینید اینها چه راه‌های طولانی است.»^۱

توجه به راه‌های طولانی برای قامت افرازی یک تمدن و تشکیل نمونه‌ای که تمامی شاخصه‌های زندگی و حکومت و در نهایت تمدن را در مدت ده سال به دست آورد، از امتیازات بی‌بدیل نهضت تمدنی پیامبر اسلام است.

زیرساخت‌های تمدن نبوی

در جریان‌شناسی و تبیین و تحلیل شکل نهضت‌ها و ظهور تمدن‌ها، اولین مسئله ریشه‌ابی است که در نگاه آیه الله خامنه‌ای با تأمل جدی بدان پرداخته شده است. ایشان با نگاه به نخستین جوشش‌ها و اولین خشت‌ها، زیرساخت مستحکم تمدن نبوی را پایه رفعت آن در جهان می‌داند و آن را در چند محور بیان می‌کند.

۱. عقاید و اندیشه‌های صحیح، که ذهن و جان مسلمین را سیراب می‌نمود و در عین حال خبط و خرافه را می‌زدود و این خود پایه‌ای شد برای تربیت انسان‌هایی که «پایه‌ها و ستون‌های انسانی لازم» برای قیام نظام اسلامی شمرده می‌شوند.^۲

۲. تربیت خواص، که از مراحل اساسی نهضت نبوی است و همراه با اندیشه‌سازی از دوران بعثت، توأمان آغاز گردید. انسان‌های تربیت‌یافته پیامبر، سلول‌های پیکره امت اسلامی را تشکیل می‌دادند. امتی که در پی ساختن تمدن است. پس پیامبر تئوری خود را در قالب «تربیت انسان‌ها» پدیدار کرد. انسان‌هایی که با ایمان قوی، نورانیت پیامبر را درک کردند و اراده‌آی مستحکم را به وجود آوردند.^۳

۱. بیانات در دیدار فرماندهان سپاه (۷۳/۵/۲۹).

۲. خطبه‌های نماز جمعه، (۸۵/۲/۲۸).

۳. همان.

«من ادعا می‌کنم - و این ادعا را می‌توانم ثابت کنم - که اکثریت بشر روی زمین، هنوز که هنوز است مفهوم و محتوای بعثت رسول گرامی اسلام ﷺ را نشناخته‌اند.»^۱ ایشان از این نگاه، به لزوم بهره‌مندی جامعه بشری از مواهب معارف نبوی برای چاره‌سازی و درمانگری مسایل و معضلات اشاره کرده، پیام پیامبر را در آنچه انسان این دنیا می‌خواهد و به دنبالش روان است ارزیابی می‌کند.^۲

با نگاهی به دیدگاه رهبر انقلاب، در می‌یابیم «بازشناسی تمدن صدر اسلام» اولین گام برای استخراج، احیا و الهام از عناصر تمدن‌ساز عصر نبی است، و دوم گام، کاشت این عناصر در زمان حاضر می‌باشد، و گام‌های که با سیر در آرای رهبر، تمایزش به خوبی نمودار است.^۳

ایشان با توجه به ذخایره عظیم معنوی در وجود نبی مکرم اسلام و معارف دوران سازش، ایمان را شرط پایه‌گذاری تمدن اسلامی دانسته و آن را بذل شکل‌گیری بنیان تمدن نبوی در شهر پیامبر دانسته است و سپس سراسر جهان می‌داند.^۴ شرطی که در تمامی بیانات و تأملات معظم‌له جزو اولین عوامل، شروط و اهداف تمدن‌سازی با جوانب گوناگونش می‌باشد.

آیه الله خامنه‌ای در توضیح عظمت تمدن اسلام برای الهام‌پذیری از آن، با اشاره به شالوده افکنی این تمدن در بستری جغرافیایی چون کویر خشک شبه جزیره عربستان، جوشش ده ساله پیامبر را در دل آن سرزمین - که از «اولیات تمدن بشری محروم بوده» - در سطحی می‌نگرد که شکوه و اقتدار جامعه مسلمین در قرن چهارم هجری، نیز امتداد آن است.^۵

ایشان با تأکید بر نقش بستر جغرافیایی و تاریخی در ایجاد تمدن‌ها چنین بیان می‌دارد:

^۱. سخنرانی رهبری در مصلاهی گرگان، (۱۳۶۵/۸/۲۶).

^۲. بیانات رهبری در دیدار کارگزاران نظام، (۱۳۷۵/۵/۱۳).

^۳. نیر اعظم، ص ۱۵.

^۴. بیانات در دیدار جمعی از ائمه جمعه کشورها (۶۸/۱۲/۳) - آیه الله خامنه‌ای، نیر اعظم، ص ۱۵.

^۵. بیانات در دیدار فرماندهان سپاه (۷۳/۶/۲۹).

انقلاب اسلامی ایران در ادامهٔ سلسلهٔ حرکت‌هایی به وقوع پیوست که تحت عنوان «جنبش بیداری اسلامی» از آن یاد می‌شود. جنبشی فرهنگی - سیاسی که آغازش را از عهد سید جمال الدین اسدآبادی می‌دانند.^۱

جدای از تلاش عالمان شیعه بعد از عصر غیبت به عنوان جانشینان حقیقی راه رسول خدا ﷺ در جهت حفظ، ادامه و گسترش پیام اسلام راستین، آغاز دوران جدید به ویژه پس از رنسانس در اروپا، عالمان مسلمان را برای نگهداری و احیای مکتب جهتی دیگر داد. جهتی به سوی درک صحیح مقتضیات زمان، مقابله با تهاجم همه جانبهٔ استعمار و احیای مکتب در عصر جدید.^۲ این تلاش و تکاپو با شعار بازگشت به قرآن و سنت ناب نبوی، در ادوار گوناگون و جوامع مختلف به گونه‌ای نمود می‌یافت.^۳

حرکت عبده و شاگردانش در مصر و شمال آفریقا، اقبال لاهوری در شبه قاره هند و روشن‌فکران دینی در ایران، در شمار این نمودهاست. باید دانست «نهضت احیای فکر دینی» زیربنای جنبش بیداری اسلامی بود که با حضور انقلاب اسلامی در جغرافیای سیاسی و فکری جهان و تشکیل حکومت دینی، از جوانگی خود به ثمره‌ای شیرین بدل گشت تا نهایت در ایده «تجدید بنای تمدن اسلام» درخشش یابد.^۴

رهبر معظم انقلاب - که خود از فرزندان و اکنون از راهبران و منادیان نهضت احیای فکر دینی در جهان اسلام است - از سر اشراف و پُرسو با بازگردی دقیق، دنیای معاصر را از جهت هیمنهٔ تاریکی‌ها و رنج‌های گریبانگیر بشر به عصر رسول خدا مانند دانسته و در عین حال به رشد نیازهای واقعی و از سر فطرت انسان‌ها در دنیای کنونی اشاره می‌کند.^۵ از این رو ایشان دغدغهٔ ناشناخته ماندن محتوای بعثت برای انسان امروز را این‌گونه بیان می‌دارد.

^۱ . واثقی صدر؛ سید جمال الدین اسدآبادی بنیان‌گذار نهضت اسلامی معاصر.

^۲ . مطهری، مرتضی، نهضت‌های اسلامی در صد سال اخیر.

^۳ . همان.

^۴ . خسرو شاهی، هادی، نهضت‌های اسلامی معاصر.

^۵ . بیانات رهبری در دیدار کارگزاران نظام (۱۳۷۵/۵/۱۳)، نیر اعظم، ص ۳۳۳.

تمدن نبوی ﷺ از نگاه رهبری

بهمن دهستانی

عضو حلقه علمی افق / دانش‌پژوه دوره عالی فقه اسلامی مقارن / گروه آموزشی فقه و مبانی اجتهاد

چکیده

تبیین پیام نبوی برای جامعه و جهان امروز، از اهداف اساسی عالمان و اندیشمندانی است که سال پیامبر اعظم را فرصتی برای بسط معارف نبوی می‌دانند. از این میان، آیه الله خامنه‌ای رهبر معظم انقلاب اسلامی به عنوان بانی نام و یادگذاری ایام این سال در پرتو نور نام نبی مکرم اسلام، خود از متفکرانی است که با بهره‌جویی از جوشش سیره، سنت و حرکت رسول اعظم اسلام، بر آن است تا حرکت انقلاب اسلامی را در ایران و جهان اسلام پایدار و متعالی نماید و امت امروز پیامبر را به سوی اهداف آن امین وحی الهی راهبر باشد.

این نوشتار، جستاری در راه تحلیل و فهم عناصر تمدن‌ساز و تمدن‌یار حرکت نبوی برای استخراج و به کارگیری آن در تجدید بنای تمدن اسلامی است. بدین مناسبت از رهگذر بیانات و تأملات ایشان به واکاوی و شرح این عناصر می‌پردازیم.

کلید واژه‌ها: آیه الله خامنه‌ای (رهبر انقلاب)، تمدن نبوی، تمدن اسلامی.

- ٢٣- طبقات ابن سعد، ترجمه دكتور محمود مهدوى دامغانى، انتشارات فرهنگ و اندیشه.
- ٢٤- متقى هندى، كنز العمال، مؤسسة الرساله، بيروت، ١٤٠٩.
- ٢٥- مسند احمد بن حنبل، دار صادر، بيروت.
- ٢٦- طبرانى، معجم الكبير، تحقيق و تخريج حمدى عبد الحميد السلفى، دار احياء التراث العربىة؛ مكتبة ابن تيميه، قاهره.
- ٢٧- مغازى واقدى، ترجمه دكتور محمود مهدوى دامغانى، چاپ دوم مركز نشر دانشگاهى، ١٣٦٩.
- ٢٨- شيخ صدوق، من لا يحضره الفقيه، دار الكتب الاسلامى، ١٣٩٠.
- ٢٩- هيثمى، مجمع الزوائد، دار الكتب العلميه، بيروت، ١٤٠٨.
- ٣٠- رى شهرى، محمد، ميزان الحكمه، ترجمه حميدرضا شىخى، دارالحديث، ١٣٧٧.
- ٣١- حسن بن سليمان حلى، المحتضر، انتشارات المكتبة الحيدريه، ١٤٢٤.
- ٣٢- طبرى؛ مكارم الاخلاق، چاپ دوم منشورات الشريف الرضى، قم، ١٤٠٨.
- ٣٣- نهج الفصاحه، ترجمه پاينده.
- ٣٤- تاريخ يعقوبى، ترجمه محمد ابراهيم آيتى، شركت انتشارات علمى و فرهنگى.

مشاهده است: «در هر کاری که بیم انتقاد داری قبلاً حکمت و مصلحت آن را برای مردم بیان کن، تا ندانسته عیب جویی نکنند»^۱

منابع

- ۱- کلینی، محمد بن یعقوب، اصول کافی، ترجمه سید جواد مصطفوی، انتشارات گمگشت، چاپ دوم، ۱۳۷۷.
- ۲- شیخ مفید، الاختصاص، تصحیح و تعلیق علی‌اکبر غفاری، منشورات جماعة المدرسین، قم.
- ۳- طبرسی، اعلام الوری، ترجمه عطاردی، کتابفروشی اسلامیة، ۱۳۹۸.
- ۴- شیخ صدوق، امالی، تحقیق قسم الدراسات الاسلامیه، موسسة البعثة، قم، ۱۴۱۷.
- ۵- خویی آل اسحاق، اسلام از دیدگاه دانشمندان جهان، مرکز انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی قم، ۱۳۷۰.
- ۶- بحار الانوار، دار احیاء التراث العربیه، بیروت، ۱۴۰۳.
- ۷- ابن عبد السیر، الاستیعاب، دار الجیل، بیروت، چاپ اول، ۱۴۱۲.
- ۸- حسینی سید حسین، پس از باران، نشر محدث، ۱۳۸۲.
- ۹- تحف العقول، ترجمه جنتی، انتشارات علمیه اسلامیة، چاپ تابش، ۱۳۶۲.
- ۱۰- تاریخ ابن خلدون، موسسة مطالعات و تحقیقات فرهنگی، ۱۳۶۳.
- ۱۱- تاریخ طبری، دار سویدان، بیروت.
- ۱۲- زرگری نژاد، تاریخ صدر اسلام سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت) چاپ اول، ۱۳۷۸.
- ۱۳- خطیب بغدادی، تاریخ بغداد، دار الکتب العلمیه، بیروت ۱۴۱۷.
- ۱۴- قطب الدین الراوندی، الخرائج و الجرایح، موسسه الامام المهدی، قم المقدسه، چاپ اول.
- ۱۵- شیخ صدوق، خصال، تصحیح و تعلیق علی‌اکبر غفاری، منشورات جماعة المدرسین، قم، ۱۴۰۳.
- ۱۶- عزتی، ابوالفضل، دیباچه‌ای بر تاریخ فلسفه نشر اسلام، دار التبلیغ اسلامی، قم.
- ۱۷- فتال نیشابوری، روضة الواعظین، ترجمه دکتر محمود مهدوی دامغانی، نشرنی، ۱۳۷۶.
- ۱۸- مصطفی دلشاد تهرانی، رهزنان دین، انتشارات دریا، چاپ اول، ۱۳۷۹.
- ۱۹- سیره ابن هشام، ترجمه سید هاشم رسولی، کتابخانه اسلامیة، چاپ گیتی، ۱۳۶۶.
- ۲۰- ابن ابی الحدید، شرح نهج البلاغه، تحقیق محمد ابوالفضل ابراهیم، دار احیاء التراث العربیه، عیسی البابی الحلبی و شرکاء، ۱۳۸۷.
- ۲۱- صفة الصفوة، ابن جوزی، دارالمعرفة، بیروت ۱۴۰۶.
- ۲۲- صحیح بخاری، دار الفکر للطباعة و النشر، ۱۴۰۱.

^۱ تحف العقول، همان.

شیوه حکمت

دین اسلام برای تمامی ابعاد زندگانی انسان‌ها با دقت و به بهترین وجه برنامه ریزی کرده و پیروی از دستورات آن سعادت بشر را در پی خواهد داشت. اگر مردم- همان گونه که حضرت رضا علیه السلام می‌فرماید- محاسن و ارزش‌های والای دین اسلام را می‌دانستند همگی از صمیم دل و با تمام وجود به این آیین می‌گرویدند.

در آیین اسلام تمامی احکام و دستورات دینی تنها برای سعادت و به آرامش رسیدن انسان تشریح گردیده و برای هر یک از این احکام استدلال، منطق و دلیل عقلی استوار، حاکم است. جان بروای فرانسوی در این باره می‌نویسد: «تعالیم اسلام... در آن، چیزی مخالف عقل و دانش و منطق یافت نمی‌شود».^۱ ولتر فرانسوی هم می‌نویسد: «دین محمد دینی است معقول و جدی و پاک و بشر دوست».^۲ وی به نقش عقلانی بودن اسلام در گسترش آن اشاره نموده، و می‌نویسد: «... بسیار مشکل بود دینی چنین معقول، قسمت بزرگی از کره زمین را فرا نگیرد...».^۳

شاید همین عقلانی و استوار بودن عقاید اسلامی و از سوی دیگر وجود روحیه عدم پذیرش سخنان بی‌منطق و بدون دلیل است که خداوند متعال در قرآن کریم می‌فرماید: «أدع الی سبیل ربک بالحکمة و...»^۴ و یا در آیات دیگر به پیامبر اکرم دستور می‌دهد تا از کفار برای اثبات عقایدشان دلیل بخواهد: «قل هاتوا برهانکم...»^۵. در واقع، آگاهی و قدرت استدلال مبلّغ در دفاع از دین، و حکیمانانه بودن تبلیغ مسئله‌ای است که از جایگاه ویژه‌ای در امر تبلیغات برخوردار می‌باشد، و همان گونه که ما بارها علت تشریح احکام را از زبان بزرگان دین (علیهم‌السلام) شنیده‌ایم، باید بکوشیم تا متقن و استوار بودن پیام دین را بر همگان آشکار نماییم.

البته باید توجه داشت که رعایت ظرفیت و استعداد مخاطبان در این مسئله لازم و بایسته است، چنان که این امر در سفارش پیامبر به مُعَاذ بن جبل به خوبی قابل

۱. آل اسحاق خوینی، اسلام از دیدگاه دانشمندان غرب، ص ۲۴۱.

۲. همان، ص ۲۹۱.

۳. همان، ص ۲۹۲.

۴. نحل/۱۲۵.

۵. انبیاء/۲۴.

پیامبر پس از دعا نمودن در حق قبیله طفیل، تنها در یک جمله فرمود: «به سوی ایشان برگرد و آنها را بدین اسلام دعوت کن، ولی به رفق و مدارا با ایشان رفتار نما».^۱

آری پیامبر مدارا را همچون مرهم و کلیدی می دانست که قفل قلوب را می گشاید و زمینه پذیرش دعوت حق را فراهم می نماید.

پیامبر اکرم ﷺ مدارا با مردم را به گونه ای ترسیم می نماید که گویی موازی و هم سنگ با انجام فرایض است: «انا امرنا معاشر الانبیاء بمداراة الناس کما امرنا بآداء الفرائض».^۲ «همانا ما انبیا امر شده ایم به مدارای با مردم، همان گونه که به آداء فرائض امر شده ایم».

بر این اساس همواره یکی از سفارش های پیامبر به مبلغان دین، مدارا و آسان گیری بوده است؛ مثلاً به معاذ بن جبل می فرماید: «شیوه مدارا و گذشت را از دست مده بدون اینکه حقی را فرو گذاری...»^۳ و یا عمرو بن حزم انصاری را این گونه مورد خطاب قرار می دهد: «در کار حق با مردم مدارا کن و در کار ظلم با آنها خشونت...»^۴

رفق و مدارا از اصولی است که بر تمامی روابط انسانی سایه می اندازد و این زیر بنای مهم اخلاقی برای تمامی انسان ها، به ویژه مبلغان دینی امری لازم و بایسته است.

اینک با سخن ارزشمندی از علی بن ابی طالب، این بخش را به پایان می بریم:
«الطیث لایقوم به حجج الله»^۵؛

با فشار، حجت های الهی را نمی شود اقامه کرد.

۱. سیره ابن هشام، همان، ج ۱، ص ۲۴۴.

۲. اصول کافی، همان، ج ۳، ص ۱۶۷.

۳. تحف العقول، همان.

۴. تاریخ ابن خلدون، همان.

۵. حسن بن سلیمان حلی، المحتضر؛ بحار الانوار، ج ۵۴، ص ۲۳۱.

زمانی که به قلمرو آنان رسیدی با آنان پیکار نکن تا آنها جنگ را با شما آغاز نمایند، و اگر جنگ را آغاز کردند نیز با آنها جنگ نکن تا فردی از شما را بکشند، و اگر کشتند نیز با آنها جنگ نکن، بلکه منتظر بمان و به آنها بگو که آیا می‌شود لا اله الا الله بگویید! پس اگر قبول کردند، بگو: آیا می‌شود نماز بخوانید! و اگر قبول کردند بگو: آیا می‌توانید از اموالتان صدقه‌ای به فقرای خود بدهید! و اگر قبول کردند بیش از این از آنان منخواه (فلا تبغ منهم غیر ذلک).^۱

بدینسان پیامبر از علی بن ابی طالب می‌خواهد که در صورت پذیرش موارد یاد شده، چیز دیگری از آنها طلب نکند تا ایشان به تدریج با دیگر احکام آشنا شوند. یکی دیگر از سفارش‌های پیامبر در این زمینه به مُعَاذ بن جبل است که به گام به گام پیش رفتن و تدریج دعوت، اشاره شده است، آنجاکه فرمود: ای مُعَاذ... تو نزد گروهی از اهل کتاب می‌روی از این رو می‌باید نخستین دعوت تو از آنان یکتا پرستی خداوند متعال باشد. اگر توحید را شناختند به آنان بازگو که خداوند در شبانه‌روز پنج نماز بر آنان واجب کرده است، و هرگاه نماز را به جا داشتند به آنان بگو که خداوند در اموالشان زکات قرار داده تا از بی‌نیازشان ستانده و به تهی دستشان داده شود، پس هر گاه بدان اذعان کردند از آنان زکات بگیر و از گزیده اموال مردم اجتناب کن.^۲

پس مبلغ باید به تدریج و با حوصله به تبلیغ دین همت گماشته، وازشتاب و عجله پرهیز نماید.

روش آسان‌گیری و مدارا

طفیل بن عمر همان کسی است که به سفارش قریش پنبه در گوش نهاد تا سخنان پیامبر را نشنود، اما پس از شنیدن پیام دین توسط آن حضرت مجذوب و شیفته اسلام گردید و مسلمان شد. سپس از پیامبر خواست تا برای تبلیغ دین به میان قبیله خویش باز گردد و با موافقت پیامبر رهسپار قبیله خود گردید. تلاش‌های فراوان او در تبلیغ دین ثمره‌ای جز اسلام آوردن پدر و همسرش نداشت. از این رو نزد پیامبر آمد، تا ایشان برای هدایت مردم قبیله‌اش دعا نمایند.

^۱. مغازی واقدی.

^۲. صحیح بخاری، ج ۸، ص ۱۶۴.

اهمیت این ویژگی برای مبلغ آن قدر روشن و آشکار است که ما را از به درازا کشاندن بحث بی نیاز می سازد و تنها با ذکر یکی از عواقب ناگواری که دامن این گونه مبلغان را خواهد گرفت و سرانجام تلخ و عبرت آموزی برای آنان رقم خواهد زد این بخش را به پایان می بریم.

پیامبر اکرم ﷺ می فرماید: در شب معراج به مردمی بر خوردم که لب های آنان را با قیچی هایی از آتش می بریدند و هر چه بریده می شد جایش پرمی شد! گفتم: ای جبرئیل، اینها چه کسانی هستند؟ گفت: سخنوران امت تواند که بدانچه می گویند عمل نمی کنند و کتاب خدا را می خوانند، اما آن را به کار نمی بندند.^۱

روش تدریجی

پیامبر اکرم ﷺ در جامعه ای به رسالت مبعوث گردید که آداب و رسوم جاهلیت در آن ریشه داشت و خرافات و اعمال ناشایست به ارزش های آنان تبدیل شده بود. آیا در این شرایط امکان داشت که مردم با سرعت و عجله، تمامی احکام و دستورات دین را فرا گیرند و به انجام آن همت گمارند.

یقیناً پاسخ منفی است؛ چرا که جدا کردن عادات زشت و ناپسند و جایگزین نمودن ارزش های والا و پسندیده از ضمیر و روان انسان ها به صورت دفعی و با شتاب امکان پذیر نیست و این مسئله به مرور زمان صورت می گیرد. امام صادق علیه السلام با سخن گهر بار خویش به خوبی به این مسئله اشاره نموده آنجا که می فرماید: «ازالة الجبال اهون من ازالة قلب عن موضعه».^۲

روند شکل گیری تدریجی احکام و دستورات دین مؤید این ادعاست، تا جایی که ما شاهدیم بیشتر احکام اسلامی در مدینه و آن هم در آخرین سال های حیات پیامبر و نزول قرآن تبیین گردید، و یا درباره احکامی مانند شرب خمر شاهد تحریم مرحله به مرحله آن می باشیم.

سفارش پیامبر به علی بن ابی طالب علیه السلام هنگامی که ایشان را به یمن فرستاد یکی از بهترین مواردی است که در زمینه دعوت تدریجی از سخنان پیامبر مورد استفاده قرار می گیرد، آنجا که می فرماید:

^۱ خطیب بغدادی، تاریخ بغداد، ج ۶، ص ۱۹۷.

^۲ بحار الانوار، ج ۷۵، ص ۲۴۰.

با بررسی زندگانی و سیره پیامبر اکرم در می‌یابیم که آن حضرت در عمل به احکام و دستورات دین و آنچه بدان سفارش می‌نمود، همیشه مقدم و پیشتاز بود. بی‌تردید آنچه بیش از سخنان حضرت محمد ﷺ عقل و روح مردم را دگرگون نمود، مشاهده عمق باور خود او به همه این ارزش‌ها بود. او با رفتار و کردار خود در جامعه‌ای که فقر اخلاقی و بی‌بند و باری موج می‌زد قلب‌ها را تسخیر می‌کرد و زمینه‌های جذب و متمایل نمودن قلوب به سوی دین و ارزش‌های والای آن را فراهم می‌ساخت.

محمد ﷺ همان گونه که خداوند متعال در قرآن کریم از دعوت و ارشاد بدون عمل نهی فرموده است (لم تقولون ما لا تفعلون)^۱، خود اهل عمل بود، و مبلغان دین را نیز به عمل نمودن به سخنانشان دعوت می‌نمود.

آن حضرت بارها به عدم تأثیرگذاری دعوت مبلغ بی‌عمل اشاره می‌کرد و در وصیت ارزشمند و پر مغز خود به ابوذر می‌فرماید:

«یا اباذر مثل الذی یدعو بغیر عمل کمثل الذی یرمی بغیر وتر»^۲

ای ابوذر قصه کسی که مردم را به دین دعوت می‌کند اما خود اهل عمل نیست، مانند کسی است که تیراندازی می‌کند بدون اینکه کمانی داشته باشد

حضرت در جای دیگر خطرات این‌گونه مبلغ‌ها را گوشزد نموده، می‌فرماید: «من از مؤمن یا مشرک بر اتم نمی‌ترسم... اما بر شما از کسی بیم دارم که منافق دل و زبان آوراست. آنچه را معروف می‌داند می‌گوید، اما بدانچه منکر می‌شمارد عمل می‌کند».^۳

بر این اساس پیامبر اکرم در سفارش‌های خود بیش از همه چیز، مبلغان را به تقوا و عمل صالح دعوت می‌کرد و از انحرافات و فاصله گرفتن از دستورات دین بر حذر می‌داشت، تا جایی که مُعَاذ بن جَبَل را این‌گونه مورد خطاب قرار می‌دهد: «... کنار هر سنگ و درخت به یاد پروردگارت باش برای هر گناهی توبه‌ای کن؛ از گناه نهان مخفیانه و از گناه عیان آشکار».^۴

۱. صف/۲.

۲. طبرسی، مکارم الاخلاق، ص ۶۵.

۳. هیشمی، مجمع الزوائد، ج ۱، ص ۱۸۷.

۴. تحف العقول، همان.

جزئیات احکامی مانند وضو، نماز، حج و خمس برای عمرو بن حزم او را به انجام این امور سفارش می‌نماید.^۱

در واقع، سفارش پیامبر اکرم به مبلغان در زمینه پیام دین، تنها بیان و اجرای صحیح احکام و دستورات ارزشمند و گرانبهای اسلام بوده که یقیناً سعادت جامعه بشری را در پی خواهد داشت.

بخش چهارم: شیوه‌های تبلیغ دین

یکی از آموزه‌های رسول اکرم ﷺ چگونگی دعوت به حق و رساندن پیام دین به مردم است، زیرا مطمئناً بیش از آنکه کمیت تبلیغات مورد نظر باشد کیفیت آن قابل توجه است.

بی‌شک نتایج مطلوبی که تا به امروز مبلغان دین در زمینه هدایت و ارشاد به دست آورده‌اند مرهون کاربرد و روش‌های صحیح تبلیغ بوده و کسب این موفقیت‌ها تا اندازه زیادی وامدار روش‌ها و شیوه‌های سنجیده است. به دیگر سخن، تبلیغ یک هنر بزرگ است و مبلغ می‌بایست یک هنرمند بزرگ باشد تا بتواند جامعه بشری را از دام‌های جهالت برهاند و آنان را به سر منزل مقصود برساند.

در قرآن و رهنمودهای بزرگان دین توجه زیادی به این مسئله شده است، تا جایی که می‌توان گفت یکی از عوامل درخشان بودن کارنامه تبلیغی پیامبر اتخاذ روش‌های مناسب تبلیغی بوده است و ما به‌طور مکرر شاهد توجه به این مسئله در سیره عملی و نظری آن حضرت می‌باشیم.

دعوت به بهره‌گیری از شیوه‌های مناسب تبلیغ نیز یکی از سفارش‌هایی است که پیامبر اکرم ﷺ بدان همت می‌گماشت. اینک به بررسی مواردی از روش‌های تبلیغ دین که در سفارش‌های آن حضرت بدان اشاره شده است می‌پردازیم.

تبلیغ عملی

زندگی و رفتار مبلغ زیر ذره بین نگاه‌ها قرار دارد و باید اذعان کرد بخشی از ناهنجاری‌ها و رواج رفتارهای ناپسند در افراد مسلمان و بین قشرهای مختلف جامعه در عمل نکردن مبلغان دین به گفته‌هایشان است.

^۱ تاریخ ابن خلدون، همان.

محمد از خود در مکه و مدینه بر جای گذاشت، هنوز پس از گذشت دوازده قرن (تا زمان گیبون) به وسیله مسلمانان هندی، آفریقایی، ترک و غیره... حفظ شده است...»^۱.

آری به جرئت می‌توان گفت که اولین رکن موفقیت تبلیغ، وجود ویژگی‌های برتر در خود پیام است و اگر ماهیت و محتوای پیام از این ویژگی‌ها برخوردار نباشد، تبلیغ یک تلاش کور و بی‌حاصل خواهد بود. بدین سبب که نقش بسزای پیام ارزشمند اسلام در جذب بشریت انکار ناپذیر است و از زمان نبی مکرم اسلام تا به امروز شاهد این تأثیر گذاری می‌باشیم. اینک به نمونه‌هایی در این زمینه اشاره می‌نماییم:

* نقل شده عِکْرِمَه پس از فتح مکه گفت: ما را به چه دعوت می‌کنید. حضرت پیام دین را برای او بیان نمود. عِکْرِمَه گفت: «ما دعوتَ الی الحقِّ و الی حسن جمیل». ^۲ «دعوت نمی‌کنی مگر به سوی حق و به سوی نیکویی‌ها و زیبایی‌ها»

* در ماجرای هجرت به حبشه وقتی جعفر بن ابی طالب با نجاشی گفت‌وگو کرد و آیه‌ای خواند، نجاشی گریه کرد و گفت: «به خدا سوگند این دین حق است».^۳

* یکی از مورخان معاصر درباره تأثیر گذاری پیام دین در گرایش به اسلام سخن ارزنده‌ای دارد. وی به قضیه دعوت پیامبر در عقبه اول اشاره نموده، می‌نویسد: «پیامبر هیچ قدرتی جز قدرت نفوذ پیام، برای ستاندن این بیعت نداشت. یثربیان نیز هیچ دلیلی برای تن دادن به اصول بیعت نداشتند و هیچ افق روشنی از افق‌های دنیایی در پیش روی خود نمی‌دیدند تا مصلحت گرایانه به محمد بگروند. یگانه دلیل تمکین ایشان رهیافت سریع به حقیقت و عقل و روح مستعد و آزادشان بود»^۴. این تأثیر گذاری پیام ارزشمند اسلام بود که پیامبر اکرم مُعَاذ را این‌گونه مورد خطاب قرار می‌دهد: «کوچک و بزرگ مسائل اسلام را آشکار کن»،^۵ یا با ذکر

۱. عزتی، دیباچه‌ای بر تاریخ فلسفه نشر اسلام، ص ۵۷۹.

۲. ابن ابی الحدید، شرح نهج البلاغه، ج ۱۸، ص ۱۰.

۳. اعلام الوری، همان، ص ۶۳.

۴. زرگری نژاد، تاریخ صدر اسلام، ص ۳۰۵.

۵. تحف العقول، همان.

بی تردید یکی از زیباترین و درس آموزترین اخبار در این زمینه خبری است که قیس بن ابی هازم از پدرش نقل می‌نماید، او می‌گوید: پیامبر در حالی که سخنرانی می‌کرد مرا دید که میان آفتابم، فرمان داد تا جایم را به سایبان تغییر دادم.^۱ اکنون این بخش را با سخن پر مغز و ارزشمندی از امیرالمومنین که حقیقتاً شیرینی و حلاوت آن بر قلب شنونده خواهد نشست به پایان می‌بریم.

«الکلام کالدواء، قلیله ینفع و کثیره قاتل»؛ گفتار مثل داروست که اندک آن سود می‌بخشد و زیادی آن کشنده است.

بخش سوم: پیام دین

پیام نجات بخش و جاویدان اسلام به دلیل فطری و جهان‌شمول بودن، تا به امروز مورد توجه بشری واقع شده و به رغم بمباران یک‌سویه تبلیغاتی دشمنان، آوازه اسلام خواهی در سراسر گیتی طنین انداخته است. بی‌گمان تشنگان معرفت و جست‌وجوگران حقیقت در مواجهه با پیام والای اسلام سر تعظیم فرود آورده، و مجذوب آن خواهند شد؛ زیرا در خواهند یافت که پیام اسلام انسان را از ظلمت و جهل می‌رهاند و از تنگنای طبیعت به وادی بی‌انتهای معنویت رهنمون می‌سازد.

دیسون فرانسوی در این باره می‌نویسد: «... تعالیم اسلام بسیار شریف و عالی است و اخلاق آن بسیار پسندیده است. در اسلام عقاید و آراییی وجود دارد که می‌باید فلاسفه و جامعه شناسان از آن قدردانی نموده، و در برابر آن تعظیم کنند».^۲

همچنین توماس کارلایل مسیحی می‌نویسد: «... رسالت و پیامی که او ادا کرد جز حق محض، و سخنان او جز ندای راست و پیام حقی که از دنیای نادیده و ناشناخته بر آمده، چیز دیگری نبود».^۳

نظریه مورخ مشهور آقای گیون در مورد پویایی و قدرت حیات اسلام مورد توجه است. وی معتقد است: «این تبلیغ اسلام نیست، بلکه پویایی اسلام است که شایسته تحسین ماست، همان نفوذ پاک و اصول ساده، قابل قبول، بی‌آلایش و کاملی را که

۱. مسند احمد بن حنبل، ج ۴، ص ۲۶۲.

۲. آل اسحاق خوینی، اسلام از دیدگاه دانشمندان غرب، ص ۵۷۳.

۳. همان، ص ۱۷۰.